

ספר

גורן נכון

והוא

תקון מדות הנפש

להחכם החוקר האלקי ר' שלמה בן גבירול ז"ל.

נדפס פעם ראשונה בעיר ריווא בשנת שב"ב זכמ"ב

שנית בק"ק לינעוויל בשנת תקס"ז ועתה נדפס

מחדש בהנהגה מדויקת עפ"י תקונים מכ"י

גל יד

הרב אליעזר ליפמאן זילבערמאן מ"ל המגיד.

Garen Nachon.

LEARNERS TEST

ליק

נשכח התרי"ט לכ"ע.

נדפס בבית הדפוס החדש של ר' צבי הירש פעצאלל.

PH

ספר

גורן נכון

והוא

תקון מדות הנפש

להחכם החוקר האלקי ר' שלמה בן גבירול ז"ל.

נדפס בקושט', היווא, לינעוויל ועתה נדפס
מחדש בהגהה מדויקת עפ"י חקונים מכ"י

על ידי

הרב אליעזר ליפמאן זילבערמאן המגיד

Goren Nachon.

ליק

בשנת התר"ט לז"ע.

נדפס בבית הדפוס החדש של ר' צבי הירש פעצאלל.

הקדמת המוציא לאור.

אמר המ"ל. הן כל יקר ראתה עיני בספר קטן הכמות ורב האיכות הזה, הוא „ספר תקון מדות הנפש“ על דעת החכמים הקדמונים אשר חבר החבר הגדול הפילוסוף האלקי וכו' רבי שלמה ב"ר יהודה בן גבירול ז"ל הספרדי, דברים יוצאים מקרב לב איש רב פעלים ונכנסים ללב כל איש החפץ חיים ורוצה להדבק במדות טובות וישרות — נאמרתי אל לבי למה יגרע הם' היקר הזה מכל הספרים הרכים אשר אחרי בלותם תהיה להם עדנה בימים ההם, ומה גם כי לא נרפס פעמים רבות ולא נמצא אף אחד בעיר ורכים המה כדורנו אשר לא ראוהו עוד והצמאים לנפח צוף לקחו — ואף גם זאת שבאלה הנדפסים עלו קמשוני הטעויות כמו פניהם חרולי השגיאות — אי לזאת נחתי אל לבי להביאו לבית"ד, ויגעתי ומצאתי איש נאמן רוח יגע בר ימיו לטובת עמו הוא החכם ב"ג מפארז אשר שלח לי הם' הזה אשר שאלתי ממנו וכן אמר אלי במכתבו:

הנני שולח לך ס' גורן נכון אשר הוא תקון מדות הנפש לר"ש בן גבירול וס' מוסרי הפלוסופים וס' התפוח לארסטוטלס נדפס בלינוויל שנת תקס"ד והוא היה רפוס שני*) טס' הזה והרפוס הראשון היה בשנת שכ"ב ככתוב בסדר הדורות ובשני הרפוסים הספרים משובשים וחסרים מאד ואמנם השויתי את מוסרי הפלוסופים עם כ' כתבי יד ותקנתי כל השבוסים ומלאתי כל החסרונות וכמעט שאין בהם טעות — אך ס' תקון מדות הנפש לא מצאתי ממני כ"י — אבל החכם דוקס מסר לי תקונים מכתב יד וגם השויתי באיזרה מקומות הם' הזה עם ס' הערכי אשר נמצא באוקספורד וכו'. וכו'.

עב'ל! ולמען יוכל כל איש לקנות הם' היקר הזה כמחיר קטן הכאתי את הם הזה לברו לביה'ד ושמתי עיני ולכי עליו שיצא בכי טוב באותיות חרשיות ועל נייר טוב ובהגהה מדויקת, והירה כי יתברו הקטים יאראה כי מצא חן בעיני אחי ובני עמי, אז אנופף יד ואביא להפיק איה כל'נ גם את ס' מוסרי הפלוסופים וס' התפוח לעינג ללב כל איש חפץ לשמוע קשט אמרי אמת. ואם אמנם אולי שגיתי גם אני ועד ימצא הקורא גם בהס' הזה איה שגיאות, הן כזה אנחם כי ימצא גם היחיד אשר לו סבל אלה אשר נדפסו לפניו, ואחרי כי עשיתי כל אשר היה בידי לעשות להקן לברר וללבן, גם הקורא יסלח ויאמר שגיאות טי יבין.

ולמען ידעו אחינו עד כמה יקרו דברי המחבר החכם הזה גם בעיני גדולי הראשונים נ"ע, הנני להעתיק פה אנרת יקרה יחמדה אשר מצאתי „בהעתיקות מקצת כ"י ברשימת „אוצרת חיים" מאת החכם החוקר כה"ר משה שטיינשניידער הי"ו:

אנרת ר"י אבן תבון אל הרא"ש מלוניל.

החבר הערב. והאח הקרב. אשר דברו אור לדרכי. חכרו מחוק לחכי. צדק מיו. דבשי וערו. ר' אשר. אלהיך יאשר לך בדרכי החכמות. ויחמדה לרשת המעלות הרמות. מאשר יקרה בעיני. ושמתי עשות רצונך מגמת פני. הקלתי על עצמי טרח ההעתיקה שהייתי נהר ממנה בעבור הדברים אשר זכרתם בפתיחת העתיקה שער היחוד אשר העתיקתי לאחוני הרב הקדוש אביך נר"ו מספר חובת הלבבות כי זכור (כאשר אני?) ואחה לומדים השער הזה לפני ומתוך דברינו ספרתי לך שמציאתי (שנמצאת) לחכם הפילוסוף ר' שלמה ב"ר יהודה ז"ל בן גבירול ז"ל חכור קטן בתקון מדות הנפש כולל כל עניני התשעה שערים מספר ההוא. ועוד מוסף עליהם ודבריו רבורים על אופניהם מוכאים על דרך החכמה ומוכאים על המקרא ומיוסדים על דברי החכמים

ומשלי הקדמונים ומוסרי הפלוסופים סדר כל שערי
 על דרך ישרה. והגיע עד תכלית בקצרה. אמרותיו צרופות. והדיותיו
 לתרופות. מלא אותם חכמה לב כמוסרים יקרים. ועניינים בפנינים
 ודברים כספירים. וכאשר שמעת נכספה נפשך לראותו. ולבא עד
 תכונתו. ותאמר אם יהיה בדינו החבור ההוא עם השער הזה יהיה
 מספיק לנו בכל ספר חובת הלבבות ומלא את
 מקומו ומקל מעלינו טרח האריכות והיינו יכולין לזכר דבריו. על
 סדר ענייני שערינו. כי הדברים הארוכים אין אדם יכול על סדרם
 ויעדתי אותך בעת ההוא להעתיקו אחרי השער ההוא. והנה העתקתיו
 לך כפי יכולתי והשגתי ידי כל דבריו ומליצותיו. ומשלי
 ומוסריו וחידותיו. אך מקום השירים הסוכאים בו בכל
 שער משערינו. מפני שהיה דבר אדונינו הרב אביך נר"ו נחוץ
 להשלימו עד שאפנה להפוך ענייניהם כשירים כמוהם ויסס (ואם?)
 אמצא דברי אנשי השיר הקדמונים כדברי בעל החבור ודברי
 הנגיד ז"ל ומי שנהג כמנהגם מה שהוא דומה להם. וקרוי אליהם
 אכתבם בשם עליו. ומה שלא אמצא אעשה כפי דעי והשגתי רעי
 ואכתב כל שיר במקומו מן הגליון. ואתה כחסדך השתדל
 לתקן שגיאותיו. ולכרר מלותיו. כי אין נצול מחטא ושגיאה. וכמו
 שאמר אדונינו דוד שגיאותי מי יכין ואלהינו ילמדנו להועיל ויורנו
 להבין ולהשכיל עד אשר תהיה לנו למוכרת. ועל לבנו למשמרת.
 וידריכנו בדרך הטובה והישרה. ואיר עינינו כאור התורה. כדב' אני
 די' אלהיך מלמדך להועיל וגומ' וכדכתי' אשכילך ואורך וגומ'.....
 בנל"ך. עכ"ל.

ובכלות דברי אלה הנני כמזכיר וכמוזהיר לכל יבא איש להסיג
 גבולי להדפיס ה"ס הזה כמשך ה' שנים מיום דלמטה

לא במדינה זו ולא במדינה אחרת ובטחוני כשארית ישראל של
 יעשו עולה ולהשומע יונעם ותבא עליו ברכות טוב.

המ"ל.

על דעת החכמים הקדמונים אשר חבר החבר
הגדול הפילוסוף המובהק רב שלמה ב"ר יהודה
ז"ל הידוע בן גבירול ספרדי במדינת סרקסטה בהרש
ניסן שנת תת"ח:

האדם עסקר הנרואי וענין הכוונה. יש לאדם יתרון על האקר. יעזרו
הדברי הפלכיים כנפש כעזר ענדת האלמה לאלמה.

אמר מחבר הנ"ל. האל העוזו הנכבד והקרוב העונה בעת צרה האחד
הקדמון הראשון הכורא ית' לאין קץ. ואחרי כן נאמר כי מפני
שאנו רואים את האדם מבחר ברואי הכורא יתברך שמו ידענו שהוא
ענין הכוונה בכריאת כל הגופות וההוויות. ועוד כי הוא שוה ומכוון
במונו מכל בעלי חיים והוא שנברא מתוקן בצורתו ונאה במלאכתו
שכולם בשלם בעל נפש מדברת עניני חכמה קיימת לא תפסד. ולמדו כל
זה המופתים הנראים שמורה עליהם השכל והכתוב אשר אינם נסתרים
מכל חכם לב. ואומר מבלי הטות כי הגדול שבכרבים המצריכים אלדיות
להורות כי הוא מבחר הכוראים מצאנו אותו משתתף עם המלאכים

ברבור ובשכל. ואלה שתי המדות המה אלדיות רוחניות ועם זה אנו רואים שהמלאכים משתמשים בצרכי האדם הצדיק כמו שידענו מאברהם אבינו בכשרם והזהרתם אותו וכן יצחק ויעקב אמר בתפלתו (בראשית ע"ג) המלאך הגואל וגומר והכתוב אמר (הושע י"ג) וישר אל מלאך ויכל והניאל אמר שלח מלאכיה (לכילל ו') ובעזרת הצדיקים וכנגיפת שונאיהם אמר ויהי כלילה ההוא ויצא מלאך השם ויד במחנה אשור ורכים מעניינים אלה לא אאריך בזכרם. וכבר ידענו כי יש אדם שיש לו יתרון על אדם אחר מבלי ספק ועל אדם אחר שיהיה במנין רבים מבני אדם כן אף על פי שהם מיסוד אחר והרכבת אחת אליה שנפש זה עלתה על המעלה האנושית בעזרת הגרמיים הפלכים אותם וכבר במוסר ושהחלק השפל אשר בו נמשך אחרי החלק העליון ורוצה לומר שמשל שכלו בטבעו. וכשתהיה נפשו שפלה וברורה יאין מעלתו ראויה להשיג אל המעלה ההיא לא יוכל לעלות אל מה שלא זמנהו גרמי אותיותיו ולא יעזרהו המוסר. ועל כן צריך לאדם החכם הנלכב שישתדל בכל כחו להגיע אל התכלית אשר יוכל להשיגה מן המעלות ויהיה כמו שאמר אחר מן החכמים יעזרו הדברים הפלכיים בנפשותיכם כאשר תעזרו החרישה וההשקיה **בהחלק** והוא טבעו במצוץ הארץ ושיטרה להיות מעדרת החסידים ולהתנהג כמנהגם בכל יכלתו. ועוד צריך שיתחכם למרותיו עד שיתקנו **ואל** ישתמש בחושיו אלא בדבר הצריך עד שיהיה מן היועיים בתשיבות והמפורסמים בחסד כי זאת תכלית הכונה העולמית אשר אם יגיע אליה תכלה עינו תמיד עליה להגיע אל מה שלמעלה הימנה יהיה הטיבה התמידה אשר היא התכלית אשר יגיע אליה בעולם הטוב והיא העולם הבא והיא טובת האלדים שהטיב בה לעבדו אחרי הטיבה הטובלת אותו בהמצאם ברואים שכבר שאל דוד המלך ע"ה להגיע אל טוב העולם באמרו עשה עמי אות לטובה והתנה עוד שיהיה מוונן להגיע אל טוב האוהב באמרו (תהילים ל"א) מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך ירויון מרשן וגומר והמעלה הזאת לא יגיע אליה אלא הראוי לה כמו שאמר (ס"ט ע"ו) מי יגור באהלך ומי ישכון

בהר קדשך הולך חמים ופועל צדק ושאר הענין.

וכיון שהענין דברינו עד הנה מדבר מעלת האדם נשוב לדברינו לומר ענין דברינו וספרינו זה ואז תהיה השגרת תועלתם. ואומר כי זה יהיה אחרי שנסדר דברינו בכל ענינו כראוי ואחרי כן נגיע אל תועלתם. ודימה למה שאמר שלמה (קבלת) ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצא חשבון רוצה לומר כי בתחבולת הדברים יהיו ראיים שיפול עליהם המנין לכן בסידור הדברים יחובר עניינם.

תקן מדות הנפש

ג

העול הנדול הולך על ד' ענפים וכן העולם הקטן שהוא האדם. האדם יצליח קושי כרופא הנקי נסמיו.

ואומר כי האלדים ברא את העולם הגדול ההולך על ארבעה טבעים להיות הוויית החילתו מארבע היסודות הידועים ולעומת זה ברא את האדם על ארבעה טבעים. שם בו הדם לעומת האויר והליחה הלכנה לעומת המים והמרה השחורה לעומת העפר והמרה האדומה לעומת האש ובראו יתכרך שלם בצורתו ובכל כליו לא יחסר דבר וברא בו חמשה חושים כמו שאני עתיד לבארם. וכבר דמו אותם שלמה באמרו (קהלת לא) שבתתי וראיה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ ולא לנכורים המלחמה ולא לנכונים עושר וגומר. מה שאמר שבתתי וראיה תחת השמש הוא ענין כחינתו והוא כלל שהוציאו כענין שנאמר בפרט. ומה שאמר תחת השמש רצה לומר כלשהוא תחת הגלגל הסובב ומה שאמר כי לא לקלים המרוץ רמז בו אל חוש הריח אשר הוא באף מפני שהמרוץ יהיה כשאיפת האויר מחוץ לגוף על החום הטבעי אשר הוא בתוך גוף האדם. והשאיפה תהיה כחוש האף ולולי האף לא היתה הנשימה שהיא מביאה לידי התנועה ומה שאמר לא לנכורים המלחמה רצה לזכור חוש השמע כאשר אנו רואים שהמלחמה לא תהיה כי אם כשמע ובהמית קול כמו שאמר (שמות ל"ג) קול מלחמה כמחנה. ומה שאמר לא לחקמים לחם ר"ל על חוש הטעם והדבר כפשוטו. ומה שאמר ולא לנכונים עושר ר"ל על חוש המישוש אשר הוא ממין הכינה והוא ממין החושים הצפונים אשר בטבע הנפש כמו ההרגשה והמחשבה והכינה. ומה שאמר לא ליודעים חן רצה לזכור על חוש הראות שלא תהיה דעת כי אם בהארכת עיני כספרים והתמדת הלמוד והגירסא בהם. ולולי שאין אנו רוצים להאריך הייתי מביא על אלו הרמזים ראיות גלויות מן הסכרא השכלית וחכמת הקבלה עד שתהיה הכנתם קלה והשגתם קרובה ומי שהוא מאנשי הלבבות הזכים והנפשות היקרות המזער מספיק לו למופת כי שלמה ע"ה לא רמז כפסוק זה כי אם לחושים הגלויים והנית זכרון החושים הצפונים. וכשיהיה אדם חכם ישמש כעניניהם וימניעם ממה שאין ראוי להם אבל יהיה כרופא הבקי אשר הוא חושב על הנכוחה ומשים מכל סם שיעור ידוע ויהיו הסמנים חלוקים במשקלותיהם כמו שישים מזה משקל גרה ומזה כאיסר והדומה לזה בשיעורו בהם מן החום והקר והלחות והיבש והוא מספיק בשעורו כמותם ואינו מספיק לו עד שישים ביניהם מסכים מסכים מבדילין להציל מרעתם על זה במחשבת החכמה. וכיון שהוא כן צריך אדם שישער מדותיו אשר הם חושיו ולא ישמש בהם אלא בדבר הצריך מפני שהאלדים הרכיבי' להאדם על הצורך לתקן הנהגתם

תקון מדות הנפש

ד

מפני שבהם מתקן חוכן הייתי כי כהנה רואה המראות וישמע את הקולות וטועם את המטעמים ויבחן בין הקשה לרך והרומה לו מה שהוא מגיעו אל החיים כל ימי חייו. והרכה יש בהם מדרכי התועלת אשר אני עתיד לזכרם ואני מזכיר עתה החושים ואופני תועלתם ומזהיר מהשתמש בהם בדרכי הרע.

(ב) ראש וקצונו שנקוטים הוא קוץ העין.

ואומר כי ראש החושים והחושב שבהם הוא חוש העין מפני שמעלתו מן הגוף כמעלת השמש בעולם והחוש הזה אינו פוסק מהשיג מחשבו תמיד מכלי זמן. ואני ר"ל בזה שהוא משיג הקרוב אליו והרחוק ממנו בעת אחת ואין בין השגתו הקרובה והשגתו הרחוקה זמן כמו שאר החושים והעין נופלת על מוחשה בעודה פתוחה ועל כן לא יתכן השיגה עד תהיה סתומה. ומה נפלאו דברי הפילוסופים בחוש העין באמרו: לנפש צבועים רוחניים והן נראין בתנועת עפעפי העין. ואמרו השמר מהיש העין כי הוא מביא אל מיני רהקים והיא בעדה עליך בקצת התנועות כגאון ונוכה ובמקצתם כענוה ובשפלות. על כן הדבק אליה מבחר התנועה והרחק ממנה המנונה שבהם. ואמר אין החברה להנאת העין כי אם להנאת הבינה ופחת הדרכים האלה פירוש אינו נעלם מאיש מכין. ומה טובה העתקת הדבר הזה לדבר הכתוב (נעלנר ע"ו) לא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם.

(ג) קוץ השמע סמוך לקוץ הראות.

וסמוך לו הרי השמע ביקר מעלתו. ואם החוש הזה פעולתו בנפש קרובה לפעולת העין אין אדם מסכיר ליה כאשר הוא מסכית אל העין ומן המנהג הטוב בחוש הזה להטותו מהדרכים המנונים ולא יגזר על מה שהוא שומע טעם הקול כמה שהוא דומה לו אך כמה שהוא דומה לענין ולכונה ואל יהי נעור בשמעו כעוף אשר לבו נוטה לקול הערב. וצריך שידע מקומות אשר אין ראוי בהם להאזין כלל ודומה למה שנאמר עליו (ישעיה ל"ג) אוטם אזנו משמוע דמים.

(ד) קוץ הריח סמוך לקוץ השמע.

והריח הריח הוא סמוך לחוש השמע מפני שזה מוחשו הקול החונה באויר ולמחוש זה האיד המתמיד באויר ומעלתו פחותה מחוש השמע ועל כן הנהגת שימושו מעטה ממנו מפני שאין בו עבודת מצוה ולא עבירה.

חקון מדות הנפש

ה

(ד) קוש הטעם פקות מכל הקושים .

אך חוש הטעם יאם הוא כמעלה פחות מכל החושים דרך הנהגת השימוש בו מעולה מכולן מפני שלא יוכל הגוף לעמוד זולתו כמו שיוכל לעמוד זולתם. ודרך הנהגת שמושו שיחסום איתו מן האיסור ויתיררו למותר ויגביר בכח השכל על התאוה ותחילת מה שיראה בו ממשלרת שכלו על תאוותו במאכל וכמשתה כמו שהוא תחלת מה שחטא בו האדם.

(ה) קוש המשוש סמוך לקוש הטעם .

וחוש השימוש סמוך לחוש הטעם והוא ממינו והנאותו ותאוותו ממדות האכריים השוים במזגם ואין צורך לנפש המופתית בו חוץ מהנהגת הגוף בו ודרך הנהגת שימושו ותדע כי התאיות הם חלאים בגוף ומרזים שאתה צריך לרפאם ואל תחשוב שהם ממדות הנפש המשכלת ואל יעלה בלכך כי השגתם היא השגת הטובה השלמה כמו השגת המעלות הטובות אשר כהנהגה יחיה האדם ראוי לכבוד בדין השכל .

ואחר שהשלמנו לספר על החושים נאמר כי שמנו אותם כמו הסוג ונזכר אחריהם מהם שתחתם מן המינים אשר הם מדות האדם ונזכר אחריהם שם כל איש מן המינים ונספר אופני תועלתיהם והחקן והיאך נגיע אל אופני תקונם .

לכל קוש ד' מדות. לעין, גאיה ושפלות נזות ועזות.

ונאמר כי כאשר ייחסנו המדות אל החושים על דרך המספר יעלה מהם לכל חוש ארבעה מדות וייחסנו בתחילה לחוש הראות ד' מדות. וכן לשאר החושים והגיע המספר עשרים מדות. לחוש העין הגאיה והשפלות והבשה והעזות. ומה שאנו רואים מן הגאיה לחוש העין הוא דבר גלוי וכמו שהקדמנו לדבר בו. ועוד כי אתה רואה גבהות עיני הנאים ואשר נפשוחם גבוהה ובהפך זה בשפלי נפש וכענוים ואמר הכתוב (ישעיה ב') עיני גבהות אדם שפל ועוד (שם ה') עיני גבוהים תשפלנה והדומה לו. ומה שאמר ועיני הוא מורה כי מרת הגאיה מיוחסת אל חוש העין וכענוה אמר (מנקה ב') טהור עינים מראות כרע והדומה לו. ומי שהוא עז פנים תראה אותו ברוב הענינים מסקר עינים לא יחרד לבושת כמו שאמר בהם (ישעיה ב') הכרת פניהם ענתה כם וכן תראה עיני הרשעים אנשי העזות הומיות ואינם נחות והמה למי שנאמר בהם (איוב י"ב) ועיני רשעים תכלינה ואומר בעזים (ירמיה ה') חזקו פניהם מסלע ובהפך זה תראה שהביישן כופף עיניו כדי שימצא חן בעיני אלהים ואדם

תקון מדות הנפש

כמו שנאמר (משלי ג') ולעניים יתן חן כאשר אני עתיד לפרש את הכל בשערים המיוחדים להם כאר היטב בעו"ה. והמעלה הזאת מגיעים אליה במצוה הראות מן המביט והמובט כמו שנאמר על משה רבינו ע"ה (צמדנר י"ג) והאיש משה עניו מאוד והקדים לעומת זה גם (שמות י"א) האיש משה גדול מאוד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם.

לשמע, שאלה אלהה רקעים אכזריות.

וחוש השמע הוא כגו שיש תחתיו ארבעה מינים שהם ד' מדות והם השנאה והאהבה והרחמים והאכזריות. ואמר כי צריך להקדק העיני כדי ליהם אלו ארבע מדות אל חוש השמע ואם לא נראה דברינו זה מביאר היטב אנשי לבב יספיקו להם הרמזים ואין צורך להאישמני מה שהובא קצת מן הדברים ולא הגיעו עד הכליות. ואולי הבעיץ בספר הזה ידינו לזכות מפני שלא יכולתי להביא המופתים השכליים אשר הם מהכמת הדבר וההקשות אשר מן הכתיב כמו שיצאנו ידנו בו, כי כח הכשרי חלש כל שכן לאיש אשר כמוני מפני מה שאני בו מרוכ התקנטה ומיעוט השגת החפץ.

י"א השמע אל האלהה והדבור. חנף הטנה לנעל השמע כנף הקלף נהעלדו.

ואומר כי במקומות באה השמע בכתיב סמוך לו האהבה כמו שאמר (דברים ו') שמע ישראל ואהבת את יי' אלהיך ועוד כתיב (נראשית כ"ט) ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה (נראשית כ"ד) ויהי כשמע לכן את שמע יעקב בן אחותו וסמוך לו ויחבק לו וינשק לו ויבא עוד השמע אל הקבול והרצון אשר המה יסוד האהבה כמו שנאמר (שמות י"ט) נעשה ונשמע ועשיית הדבר יהיה באהבת האדם את הדבר וראיה לזה יממה שנאמר (נראשית כ"ז) תעשה לי מטעמים כאשר אהבתי ועוד חנף הטבת לב על השמע כמו שנאמר וישמע משה ויטב בעיניו (ויקרא י') כמו שיצא הקצף בהעדר הקבול והשמע כמו שנאמר (שמות ו') ולא שמעו אל משה וכו' עד ויחצף עליהם משה ותהי סמוכה לשמע השנאה כאשר ידעת מענין עשו שנאמר בו (נראשית כ"ז) כשמע עשו את דברי אביו וסמוך ליה וישטום עשו את יעקב וגו' והרחמנות ידוע שהיא גם היא תהיה אחרי השמע כמו שנאמר (שמות כ"ג) ושמעתי כי חנון אני ונאמר בצדיקים החנונים (משלי א') וישמע לי ישכון בטח וכו' ובהפך זה נאמר שמע ברשעים (איוב ט"ו) קיל פחדים באוניו והרומה לו, והאכזריות הוא מיעוט הקבול כמו שאמר בפרעה (שמות ו' ק' ט') ולא שמע אליהם ואמר כגוי האכזרי (דברים כ"ד) גוי אשר לא תשמע לשונו.

הקון מדות הנפש

לקוש הרי"ד ל' מדות מרון לרון קנאה קרילות.

וחוש הריח יש לו גם כן מדות ארבע החרון והרצון והקנאה והחריצות. והחרון מיוחס אל חוש הריח כמו שנאמר (זופטי"ס י"ד וסמ' י"א ואינו"ג) ויחר אפו ממה שנראה החרון והכעס וחימה באף שנאמר (דניאל ג') באדין נבוכדנצר אתמלי חימה וצלים אנפיהי אשתני והרצון יהיה בכח הרעיונים אשר המה במצח כשלא ישנה אותה מקרי החוש הריח אשר קרוב אליו מכל החושים הפועלים בו וברצון אמר (פסלי"ו) באור פני מלך חיים ורצונו כעב מלקוש, והקנאה והחריצות יש שהוא בחוש האף והקנאה מסתעף מן החרון שנאמר בו (סס) קנאה חמה גבר וכבר נתברר בזה ההשתתפות החמה עם הקנאה בענין החוש והחריצות היא תנועת האדם ויהיה בתיקון כלי הנשימה אשר הם קוטב חוש הריח וכאשר אמרנו קודם לזה בפרק כי לא לקלים המרון.

לקוש הטעם ל' מדות שמחה דאגה קרטה שלווה.

והחוש הרביעי אשר הוא בטעם לו ארבעה מינים אשר הם ארבעה מדות והם השמחה והדאגה והחרטה והשלווה הלא תראה כי השמחה הגדולה הוא במאכל ובמשתה אשר יגיעו אליה במצוה חוש הטעם כמו שאמר (נחשית כ') הגישה לי ואוכלה מציד בני למען תברכך נפשי ויאכל בעו וישת ויטב לבו (רות ג'). ויש שמשמחים הדברים אשר הם כמלות שהם מעין הטעם כמו שנאמר (פסלי"ט"ו) שמחה לאיש במענה פיו ובהפך זה כשיעדר פועל החוש הזה תהיה הדאגה כמו שנאמר (שמואל א' א') ותבכה ולא תאכל וכמו שנאמר ביהונתן (סס כ') ולא אכל כיום חודש השני לחם כי נעצב אל דוד וגו' והרבה בזה בא ברור ובזולתו. ומדות החרטה הדרך אשר בו יוכל האדם ליחסה אל חוש הטעם, היא התשובה בהתחרט על מה שעבר מנוע הנפש ממיני ההנאות אשר תהינה כמו שאמר (הושע י"ד) שובה ישראל עד ה' אלקיך ואמר (סס) נשלמה פרים שפתינו והדומה לו ויחס מדת השלוה אל הטעם כמו שאמר בסנחריב (מלכים ב' י"ק) אכלו איש גפנו ואיש תאנתו ונאמר (זופטי"ס י"ק) ויראו העם אשר בקרבה יושב לבטח.

לקוש הטעם כדיונות קסלכות גנורה מורך.

והמישוש אשר הוא חוש החמישי יש לו ארבע מדות והם הנדיבות והקמצנות והגבורה והמורך. ויחס הנדיבות אל המישוש מפני שהמישוש לא יהיה אלא בכנין היר והנדיבות לא יהיה כי אם בפתיחת היר כמו שהקמצנות יהיה קביצתו ואומר בנדיבות (פסלי"ק)

חקון מדות הנפש

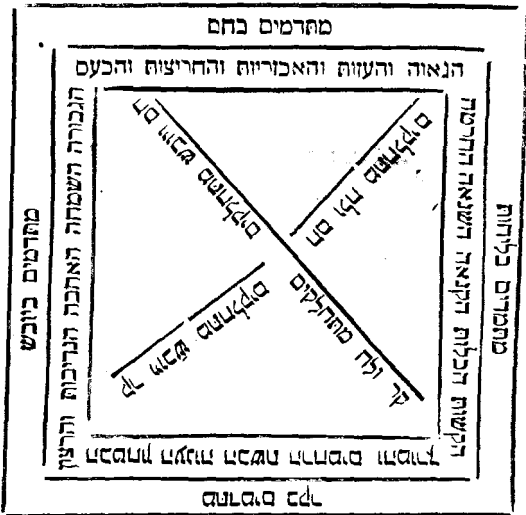
מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו ובקמצנות נאמר (טס י"ג)
 קובץ על יד ירכה. ויחס הנבחרה אל היר ויתבאר ממרה שאנו
 רואים בו הפגיעה והיא ביד כמה שנאמר (שופטים ה') ידה ליתר
 תשלחנה ובהפך הזה נאמר על המורד (ישעיה ל"ה) חזקו ידים רפות
 ונאמר (יחזקאל ז') כל ידים תרפינה והדומה לו.

וכיון שנתבאר שכל מדות הנפש הם מיוחסות להחמשה חושים נשיב
 אל דברינו הראשון שהוא ענין הספר ונאמר כי מפני שראינו
 שרוכ בני אדם שאינ' יודעים להנהיג את מדותם ולשמש בהם על
 דרך המוסר והשכל ראיתי מדרך הזרזות שאחבר בהם דברים המספיק
 כוללי' הרבה מספור המדות ואופני שמושם והיאך תהיה ההגעה אל
 תקנות עם מה שפגעו בי קצת אוהבי ופצרו בי על הדבר הזה להיות
 לי ולהם למוכרת לעת התחלפות הענינים והשתנות הזמנים והמקומות
 והשנים ופייסו אותי להיות מרה שאחבר על הדרך יחס המדות אל
 החושים. וקדם שאתל לפרש עניניהם אכאר אותם בדרך הצורה
 השעירות המופתית הנראית לעין. על כן ראיתי בתחילה צורות הטבעים
 הארבע אשר זכרנו קדם וחקקתי אותם בתחילת ספרי זה על תכונת
 ציוריה כדי שיהיו קרובים להכין ושיהיו הרעיונים ממהירים לזכור
 אותם מבלי טירח וחקקתי בכל טבע שיש לו מן היסודות ויחסנו אל
 כל טבע מהם ד' מדות כפי שמחייב המספר ויחסנו אותה אל מה
 שיש לו מן המדות מעשה אחד אשר הקדמנו לחלק מיניהם לפי מחלקותם
 להביא בכל צורה מה שיש מהם הם ומה שיש קר ומה שיש בהם
 רטיב ומה שיש בהם יבש ובהתחברות' ובהפירדם כל זה על דרך
 הצורה. ומאלהים אשאל להצילני מן הטענות אשר טוענין עלינו בסכלותם
 ולחסיים פי מקניאני באולתם כי אינני כוטח שלא תביאם קנאתם
 לדבר עלי. ועם כל זה לא אשוב מפניהם ולא אמנע כעבורם וכאלקים
 אעזור וכו אכטח והוא מגן לחוסים בו כמו שנאמר (איכה ג') טיב
 ה' לקוויו לנפש תדרשנו ואני נקי מטענותם אם ידברו ידברו וממלחמותם
 אם יתגברו כי אין בידי עול. אסכול גאותם כעבורי אלא אני אומר
 ישטמוני תחת רודפי טוב והאלקים יודע כי לא נתחכרתי בחבור הספר
 הזה בזולתי רעיוני ובכתיבתי, ולא נסמכתי בי בכלתי מחשבתי. מי שהוא
 מאנשי הפעילות הקרות והמזומות היתרות יבין וירוח דברינו מה שיותר
 על מה שיש בלבנו. ואם יראה בו שגיאות או טענת ידני לזכורת
 בחסדו. וכבר התנינו ליחס כל טבע אל יסודו וכל מדה אל טבעה.
 כפי אשר יורה עליו במופת וכמו שאבאר עליו אותו בזולתי המקום
 הזה בעה"י.

תקון מדות הנפש

מרה האדומה האש

הדם האויר

לדלל בלדל

מחממים בחם

בגוף רציף שלהבת.
 בלי אהבה נשלבת.
 ורוח אש נושבת.
 לכבוד אור להבת.
 עפרה בחלק חקרה.
 ימשכו ליתן בחכה.

אש ומים איך דבקו.
 ועדים איכה ישקו.
 שניהם מוסר נשקו.
 עפרות למים יוצקו.
 אש אהבה וירבה.
 ומים נאמנים.

לכבות אור הנכות

ראו לבן אדם יוכל

אף במי מעין מקוה

ואש אהבה אינו אוכל

פרוש אהלך סכל

נפשי כי לא תאתה

חושך יהי לי ויאכל

עפרה בחלק חכה

אש אהבה מכבה

ימשכו ליתן בחכה

ומים נאמנים

ומי יודע את תקפו

שופני רוח סערה

להשיב חום זעפו

להיות לי לעזרה

תקון מדות הנפש

או להיות יום עברה להכעיר את אפו
 ומי יעמוד ביום צרה לשאת נפשו בכפו
 אש אהבה מכבה עפרה בחלק חכה
 ומים נאמנים ימשכו לזיתן בחכה
 העפר ישוב כי לכבות אור להבה
 פעמים יאמן את לבי בלי אוסף עוד ארבה
 וכעס ירכה עוצב כי קמה וגם נצבה
 תסובנו מחשבות לבי לאלם אלומות אהבה
 אש אהבה מכבה עפרה בחלק חכה
 ומים נאמנים ימשכו לזיתן בחכה

הנפש התמידית זכה ונקייה.

ואחרי אשר חקקנו הצורה הזאת על הבאור הזה נאמר כי כל
 אשר ספרנו ממדת האדם עשרים מהן טובות בפני עצמן
 ומהם רעות בפני עצמן. וצריך שנדבר על תיקון מדותיו כדי שינהג
 בעיניו המנהג הטיב עד שיהיו לו המדות הטובות במדוי ידבק בהן ולא
 יפיר מימי נעוריו וירגיל בהם לאט קו לקו וענין אחר ענין וכמו שאמר
 ההכח (שלי כ') הנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה.
 וכבר אמר (אפלטון) הפילוסוף, השכל והמוסר קנין. ולהרגל על כל
 דבר שלטון. ודע כי כל מדות האדם אשר תראינה בו בימי הבחורות
 מדות יראה בכח מדות בוקנות בפעל והזקנות הסכו בימי הילדות
 והנערות והשחרות ואם אי"ו כח להראותם אלא בכח ולא בפועל
 וכמו שאתה יראה בקצת הנערים בהם מדות הכושת ובמקצתם העזות
 ומקצתם מהם נטיים אל התאוה ומקצתם אל המעלות הטובות
 ומקצתם אל המעלות רעות ואלה והרומה להם ממדת הנפש,
 הבהמית וכאשר הגיעו לימי הבחורות הגבר ותראה חזקת הנפש
 הדברנית כחה בפעולה ותשיב אל פעליה אל העצ' הנכונה והמחשבה
 הטובה כהקון המדות מפני שאין ממנהג הנפש הבהמית לתקנם ודברינו
 זה אף על פי שהוא מדרך המופת כבר נחלטה מן הקבלה מדברי
 שלמה ע"ה (שלי כ') גם במעלליו יתנכר נער אם זך ואם ישר פעלו.
 אך הנערים אשר גבירה עליהם הנבלות אפשר שיכול אדם להעתיקם
 אל הדרך הטובה בעוד אשר לא יעברו הנערות אבל אם יגיעו ימי
 הבחורות בעוד ימי הנערות קל לתקן המדות וקשה כהגיע הבחורות
 ימי הזקנות עומדים בעיני קשה להתיקם אל הדרך הטובה וכמו שהביאו
 משל מתיקון הסעיף קידם שיגדל וכשישוב אילן גדול יקשה לתקנו
 ולהעתיקו ועל כן אהה יראה בני אדם כעת וקנתם אינם נעתיקים מטה
 שהיו בבחורותם כאשר נעתיקים רוב בני אדם מעת הנערות אל ימי

הבחרות אל המנהג הטוב והוה טעם (מסלי כ"ג) חנוך לנער על פי דרכו. ואמרו רבותינו כך בן עשרים בה ימורז ואמר כי מן הנמנע שיהיה פועל הרע בטבע נפשות המדברים מפני שאין זה דרך מדרך החכמה אך האלקים ברא הנפש התמידה זכה ונקייה וכמו (קהלת י') שאמר החכם ראה זרה מצאתי אשר עשה האלהים ישר וגו' ומה שיהיה ממנו זולתי הטוב היא הצומחת ור"ל פועל הטבע. ואמרו מקצת הפילוסופים מי שלא החזיק כמדות הטובות אלא להשיג בהם הנאות הרגשותיו וצורכי גופו אינו יודע אמתתם אבל אם ירחשם לדעתם ומעלותם וטובתם ושיכיר כי טוב לו שימיו בהם מן החיים כשנגרם ומי שמסלק מחשבותיו מן המדות הרעות והיה קרבתו אל האלקים וכפי קרבתו אל האלהים יהיה רחוק מהם. ואתה דע לך כי באמרו (תהלים ל"ז) אל תתחר במרעים ואל תקנא בעושי עולה מהם שהדברים אל פשט הפסוק ומהם מה שרמו עליהם ברמו בלבד ומהם שצוה בהם בעבודת המקום כמצוע המדות הטובות ומהם מה שהזהיר שלא לעשותם מן המדות הרעות ומהם שסיפר בהם גנות האנשים אשר נטו מדרך תקונם וסידורם ומהם מה ששבח בהם אנשים הלכו על דרך נכוחה בהרגילם אל מנהג הטוב. ומה שאמר אל תתחר במרעים רצה להזהיר שלא לאשר המרעים וכיון שאינו מאשר אותם ראוי לו לשנא אותם ואחר כך הזהיר שלא לחמד אותם ושלא לקנא אותם והוא שאמר אל תקנא בעושי עולה ואחר כך צוה שיהא שליו ובוטח על ה' והוא מה שאמר בטח בה' ועשה טוב ואחר כך רמו להתנהג במדת הכושת והענוה והוא מה שאמר ורעה אמונה. ומה שאמר תחלה שכן ארץ ואחריו ורעה אמונה מורה כי פרי הענוה אריכות ימים על הארץ כראוי למדת הכושת והענוה אשר כתבנו אמונה שידענו בה מה שנאמר במשה רבינו ע"ה (נמלני י"ג) בכל ביתי נאמן הוא מה שקדים לזה מספור ענותו ומה שאמרתי כי אריכות ימים ראוי למדת הענוה והכשת הוא מה שנאמר בה וענוים ירשו ארץ ומה שנאמר והתענג על ה' למד אל מדת השמחה אשר ישחמש הצדיק בעבודתו את אלקיו כשהוא נהנה בה וכמו שאמר (תהלים ל"ג) שמחו בה' וגילו צדיקים ומה שאומר ויתן לך משאלות לבך רמו אל מדות התאוה אשר היא מדת האהבה כי הכורא מפיך תאות צדיקים וכמו שיערם באמרו ויתן לך משאלות לבך ומה שאמר הרף מאף ועזוב חימה היא כאשר תראה בפשוטו שהזהיר ממנו וכמו שאמר הרף מאף ועזוב חימה מלמד האחד על ההנחה והשני הוא על החרטה על מה שעבר ומה שאמר וענוים ירשו ארץ כפשוטו ומה שאמר (סס) זומם רשע לצדיק וחורק עליו שיגזו רמו אליה על מה שמתנהג בו הרשע מן העוונות והגבהות ומה שנאמר (סס) ה' ישחק לו ר"ל שמאבד אותו רשע וישמח צדיק באובדו

תקון מדות הנפש

באמרו ישמח צדיק כי ראה נקם ומה שאמר (ס) חרב פתחו רשעים אל מה שמראים רשעים מן הגבורה והיכולות ומה שאמר לנוכח ישרי דרך רמו אל מדת האכזריות שהיא קשה שבמדותם ומה שאמר וקשתותם תשברנה רמו אל מדת הגאווה והומה למה שנאמר כגוי עז פנים (ס) ירסיב (ו) קשת וכרזן יהזיקו ומה שאמר סס כי זרועות רשעים תשברנה ר"ל מה שיגיעו אליו כשתשש גבורתם ויחלש כחם מענין המורד כדי שלא יוכלו להגביה זרועותם ומה שאמר לזה רשע (ס) ולא ישלם רמו אל דמות הכילות והציקנות ומה שאמר (תלי' ל"ז) וצדיק חונן הם שתי מדות אשר בנפש הצדיק והם הרחמים והנדיבות וכאשר כלה לזכרם התב איתם בזכר הרצון כשהיה האדם נוהג המנהג בעשרים המדות האלה כמו שזכרנו מהתנהגו בטובות אליהם ועכו הרעות ואז ירצהו כמו שאמר (ס) מה' מצעדי גבר כוננו ולא הוא מראה ההכרח בעבודת המקום אבל הוא מראה על הטובה הצפונה לו או על הרעה מן הגמול העונש ומה שאמר מה' מצעדי גבר כוננו ר"ל כי המקום ברא הנפש שלימה לא יחסר כל וכשהוא נוטה אל המעלות החשובות המנהג הטוב והוא שאמר כוננו אז יהיה לרצון הכורא יתברך והוא מה שאמר (ס) ודרכו יחפץ:

וכבר נתברר ממה שזכרנו כי דוד המלך ע"ה היתה כוננתו כמזמור זה לספר תקון מדות האדם והנהגתם מנהג הטוב חיץ ממה שזכרם שלמה ע"ה בספריו והזהיר עליהם בכל ענין שיוכל האדם וכאשר אני עתיד להביאם בכל שער משעריהם בע"ה ואהרי כן נבא מדברינו אלה אל סיפור איכות הצורה אשר עשינו לחושים ולמדות ולבאר בה היאך יצאו סעיפיהם משרשי החושים ונחבר כל איש אל מינו וכל מין אל סוגו ואני ר"ל שאכאר מהות חמידות המסתעפים מחיש הראות וכמיתב וכן מחוש השמע ושאר החושים על הסדר הזה ותהיה צורה מגדילה כדי שתהיה קלה וקריבה למתלמדים ללמד הענין הזה והרצפים להגיע אל תועלתו הנעזרים באלהים על השגת תועלתם מן ההכמות המוסריות והתמיות האת תכנית הצורה המגודלת להוציא המדו' העשרי' וחמשה חושים בעה"י:

הראות	השמע	הריח	הטעם	המישוש
הגאווה	האהבה	הכעס	השמחה	הנדיבות
הענוה	הינאיה	הרצון	הדאגה	הציקנות
הבושת	הרחמים	הקנאה	השלוח	הגבורה
הענות	אכזריות	החריצות	החרטה	המורד

וכיון שהגענו אל מה שרצינו מחקיקת מדות הצורות נחתם עתה פתיחת ספרינו זה בזכרון פרקיו ושערינו. ונאמר כי קראנו את ספרינו זה תקן המחזרת בעבור אשר כווננו בו להשיב טבעי בני אדם מענין הסכלות אל אהבת המוסר ושנתחכם לרוכ הפתאים עד שישתדלו לדעת טבעי החכמים ויכינו אותם בענינים רבים מן הדברים והביאנו מן הטענות השכליות והמופתיות מה שגודמן לנו והביאנו עוד מזה שכתוב בספרים וראינו שנביא אחרי כן מעט מזער מחבורי החכמים ומליהם ולחבר אליהם ממה שחברו אנשי המוסר בחרוזים מה שגודמן לנו מן חידות החכמה כדי שיהיה ספרינו זה שלם בכל עניינו. והמעיון כספר זה ידיננו כחסרו לזכות מפני שלא הגעתי אל תכלית הענין ולא באתי אל סוף תכונתו כי לא כוונתי בחבורי זה להועיל מי שהוא גדול ממני בחכמה בדורנו וזה מפני שאני חושב שהגעתי אל דרך מדרכי החכמה אבל אני יודע כי הפרי הגדול אשר אריתי מן החכמה הוא הכרתי שאיני חכם ושלא אמנע מלשאל את חברי ושאודה להם שאני מקצר ואומר כמו שאומר המשורר. ומן הדברים שצריך בעבורם לדונני לזכות על מה שלא הגעתי אל תכלית זה מה שאנחנו בו כומן הזרה מן הדוחק ומן הגלות ותכיפת צרות והשתנות הענינים ואינני כמתרעם אבל עם כל זה אינני נמנע להודות לבוראי לשכתו על מה שחנני מן הטובה ועל מה שהאיר עינינו להמציאנו הדרך להבין מעט מן החכמות והנה חלקנו ספרנו זה על חמשה חלקים וכל חלק מהם כולל ארבעה שערים עד השלמת עשרים שערים כמו שהתנינו בצורה וחברתי אל כל חלק מה שיש לו מן החושים ולכל חוש מה שיש לו מן המדות ואלה חלקי הספר והם חמשה בנגד חמשה חושים אשר הקדמנו לזכרם:

החלק הראשון

בחוש העין והוא כולל ארבעה שערים.

השער הראשון	במדות הגאווה והגבהות.
השער השני	במדות השפלות ולהורות ולהתנהג בה.
השער השלישי	במדות הבושת והענוה.
השער הרביעי	במדות העזות ולהזהר ממנה:

החלק השני.

אשר הוא חוש השמע כולל ארבעה שערים.

השער הראשון כמדת האהבה והיאך יתנהג אדם בה ויירח
אנשיה ולהורות איך ידבק בה האדם.

השער השני כמדת השנאה.

השער השלישי כמדת החנינות והרחמים.

השער הרביעי כמדת האכזריות.

החלק השלישי.

בחוש הטעם ולו ארבעה שערים.

השער הראשון כמדת השמחה.

השער השני כדאגה ולרחות העצב.

השער השלישי בשלוה וכטחון.

השער הרביעי כחרטה.

החלק הרביעי.

בחוש הריח והוא כולל ארבעה שערים.

השער הראשון בכעס וכחרון.

השער השני ברצון ובהסברת פנים.

השער השלישי כקנאה וכחמדה.

השער הרביעי כחריצות והזריזות.

והחלק החמישי.

בחוש המישוש והוא כולל ארבעה שערים.

השער הראשון בנדיבות וגמילות חסדים.

השער השני ככילות ובציקנות.

השער השלישי כמדת הגבורה.

השער הרביעי כמדת המורץ והעצלות.

וכשלאו עשרים הקלות.

וכיון שהשלמנו לספר חלקי ספרנו ושעריו נתחיל לבאר כל שערינו כע"ה ואותו נשאל שיודיכנו בדרך הישרה והנכוחה כאשר שאל אותו משיחו ה' הדריכני כאמיתך ולמדני כי אתה אלהי ישעי אותך קויתי כל היום.

השער הראשון.

מן החלק הראשון: הנאות. נדבר על מדת הנאות ומה טוב שנודמן לשער הזה שיהיה תחילה לכל השערים כפי חיוב הערך והמספר.

גאון תמלא נצקורים ופי שמזנו קס.

ואומר כי ראיתי הרכה מן החכמים מתנהגים במדה הזאת שלא במקומה והם מעלין אותה על שאר מדותם עד שנהנו בה הפתאים ומשתמשין בה כענין שאין צריך להם להשתמש עד שגברה על טבעם. אף אני רואה המדה הזאת נמצאת הרבה בקטני אדם רוצה לומר על ידי הבחרות והנערות כל שכן כשיודמן לה מי שמזנו חם ובעל מרה אדומה מפני שדרך המרה האדומה שבהמייתה תעזור טבע האדם להתנהג כמדה הזאת עד שהוא מתנהג בה כענין שאינו ראוי להראותה בו.

גכחות יסירות רדיפת זררה.

ומסעיפי המדה הזאת הגבחות וההירות ורדיפת השררה. ואלו הסעיפים אינם ממדות החסידים הקדמונים אשר העירו עליהם מדותם החמודות כי הם כנגד אלה וכבר ראינו שיש מבני אדם שנודעו כמדה הזאת והם מתנהגים בה שלא במקומה והם מגונים אצל בני אדם ויש מהם שמתנהגים בה כענין הטובים שבמדה והם משוכחים עליהם איני מאריך לזכור את שמם מפני שהם ידועים. וכיון שהדבר כן צריך שנתחכם להגיע אל הנהגת המדה הזאת כראוי ונמנע מהתנהג בה בשאין ראוי לה וכשנזכור מה שיבוא לאדם מן המנהגים מגונים שבה ומן ההפסד.

רפואת זאת המדה. סיבה לתקלת רנות.

ונאמר. כשנראה המדה הזאת גוברת בטבע האדם צריך לחשב בדברים המופלאים המפחידים והמבהילים המהשבה בראשית היצירות וכסופה והיאך תחילת ההיות ואיך יהיה הפסידם ותכליתם. וכשידע כי הנמצאות כולם משתנות והולפות כל שכן שתשתנה מציאותו ויכלה גופו ותשוכ מדת הנפש אשר היתה גאה בעת החיים שפלה מתחרטת בעת מיחה וכשתהיה הרעת מחייבת זה מן ההקשה השכלית

ומחכמת הקבלה צריך שישתדל האדם החכם לשוב אל מדה טובה ולהניח זו המדה מעצמו מפני שהיא מגונה ואינה מביאה לשום תועלת אך היא סיבה לתקלות רבות כל שכן אם תביאנה גאוה שלא יתיעץ עם שום אדם ויהיה מחזיק בדעתו וסומך על עצתו וכדמות זה אמר החכם (עש"י י"ג) דרך אויל ישר בעיניו. וכבר ידעתי מה שאירע לקרה ורחבעם ורבים כמותם כשסמכו על עצתם. וצריך האדם שיושב בלבו כשאינו מתודה מחטאו ושכ מדרכו והוא רואה לעשות כן כי יארע אותו מדה שאירע להם בלילה ספק וכזה אמר החכם (ע"ט י"ו) כל דרכי איש זק בעיניו ותוכן לבות יי. ואמר בגאוה לפני (ע"ט) שבר גאון הטעם כי תיכף לגאוה וגאון השבר והשפלות וכמו שאירע לפרעה על אשר אמר (שמות פ') מי יי אשר אשמע בקולו וגליות באמרו (שמואל א' י"ז) אני חרפתי את נערכות ישראל וסנחריב באמרו (מלכים ב' י"ד) מי בכל אלהי הארצות ונבאכדנצר באמרו (דניאל ג') מאן הוא אלהא די ישוכנכון מן ידי והדומה להם אשר אמר בדבריהם אשר היתה אחריתם תכלית הכון והקלון ומי שהוא במדה הזאת איתנו ניצול מן החטא והעון וכמו שאמר החכם (עש"י כ"ט כ"ד) זד יהיר לץ שמו הזכיר בכאן הזדים ויהירים כי הם אנשי גאווה וצריך שיחבייש הנהגה במדה הזאת ויזכור כפי גאוהו תבואה השפלות וכפי הנבחות תבואהו הדלות פתאום וכמו שאמר החכם גאוות אדם תשפילנו (ע"ט כ"ט) והטעם כי הגדולה שבסיכות המשפלות את האדם הם היהירות והגיאאות והם ממידת הרשעים כמו שאמר (ע"ט כ"ט ד') רום עינים ורחב לבב. ואשר נרם לקצת המתגאים והמתגדלים להתנהג במדה הזאת הוא שהם מתעקשים וטוענים כי הנפש מתאווה אל הגדולה וקשה בעיניה השפלות ועוד אמרו כי השררה מחוקתה והדלות מחלשתה וללא השררה לא היה העולם מחקיים ועוד כי כל תפלות הצדיקים היו להגיע אל המעלה הזאת כמו שאמר (נבאש"י כ"ו כ"ט) יעבדוך עמים וישתחוו לך לאומים וכזאת המעלה במשך הקב"ה נביאו כשאמר לו (ע"ט ל"ה) ומלכים מחלצין יצאו ובהפך זרה כשתהיה הנקמה בשינאי ישראל פסק מהם השררה כמו שאמר (ישעיה ט') ויכרת יי מישראל ראש הנב כיפה ואגמון והדומה לזה ולא שמו אל לכם הפתאים המצויקים במדה הזאת כי כאשר ינהגו בה תנכהנה נפשותם משטותם ויתגאו על קרוביהם ויפנו עורף אל חבריהם וילעגו לעצת האדם וסומכים על עצת נפשם ומתייחדים בה. אך אם יתנהגו בה להצנע מן העבירות והענינים המגונים לעלות אל המעלות משוכחות ושחכסוף לעבודת האל אשר היא הטובה שהטיב בה לעבדיו מפני שהיא הסיבה להגיעה אל הנעימות האלוהיות ולהקריבם אל המעלות המלאכותיות ועליהם נאמר (איוב ל"ו ז') לא יגרע מצדיק עינו ואת

מלכים לכסא ויושיכם לנצח וינכהו ומהשתמש בגאווה שלא כראוי ומיוחד בעצת עצמו דומה למי שנאמר בו (משלי י"ק) ככל תושיבה יתגלע וכוה אמר החכם (שס כ"ו י"ו) חכם עצל כעיניו משכעה משיבי טעם ואיפשר שתביארו גאותו להיכנס כמה שאינו ראוי לו כבטחוננו כעצתו שחיהיה מצלת אותו ועל דעתו שחמלטהו והיא אשר תכשילהו וכמו שנאמר (איוב ה' י"ג) מפיר מחשבות ערומים ולא תעשינה ידיהם תושיבה. וכיון שהגענו עד כאן לספר על מדת הגאווה והיאך אדם צריך להתחכם להנהיגה על המנהג הראוי לה ולרחות אותה במקום שאינו ראוי בו נזכור עתה מדברי החכמים על המדה הזאת ומחובותיהם שחיברו בה. אמר* סאקראט האלדי מי הוא אשר לא תפרד ממנו הדאגה הוא המבקש עלות אל מעלות מי שהוא גדול ממנו ואמר מי שמהויק את עצמו בחזקת דעתן מחזיקים אותו בני אדם בחזקת שוטה ונאמר סמוך לגאווה רוע מעללים. ואמר סקראט האלדי מי שמעלליו רעים מתמדת שנאת הכריות והנפשות נטות מעליו ואמר אריסטטולים כאשר נעימות הצורה אור הגוף כן נעימות המדות אור הנפש ואמר בצוותו לאלכסנדרוס תלמידו אין מחשיבות שיהיה המלך מתגאה על בני האדם וכל שכן קצתם על קצתם ונאמר על אחר מן הגאים כי היה הולך יום אחד ונשמט מנעל האחר מרגלו והשליך השני והניח שניהם. ואמרו הקדמונים מי שרוצה להיטיב את מדותיו ירכו הקופצים עליו ונאמר על אודרשיד המלך כי נתן על יד אחד מעבדיו העומדים עליו כתב ואמר לו כשתראה אותי כועס תנידה לי מיד והידיה כתוב בו: שוב לך כי אינך אלוה אבל אתה גוף שיאכל קצתו את קצתו ובקרוכ ישוב רימה ועפר.

השער השני.

נדבר בו על השפלות.

שפלות מדה נקמדת. נורסת עכוסה.

זה השער קרוב אל הטובה מן הראשון מפני שמי שיש בו המדה הזאת כבר השיב את נפשו ומנע אותה מדרוש התאות וכהניעו אל המעלה הזאת הנכבדת ישלמו לו הענינים והמעללים הטובים אשר באדם והיא מדה נהמדת מאד למי שרוצה לנחול שם טוב. והלא תראה כי השפלות טובה שכמעלורז הטובות והנביאים ע"ה

* המה תלמידי סוקראט נספר חוסרי הפילוסופים ד' ז': בהתחלות פדק ראשון ושם תלמיד אחר סוקראט שזה לא יחסרו הדאגה וכו' ומבקש נועלה שזה פחות מחכם ואחר מי שחושב כפשו בחושב החשכיל יושיבוהו כמי אדם בחושב הכסיל וכו' ט' ע"א שורה ו' מי שירענו מדותיו תגדל איבתו וכל דוליו יודו ממנו.

חקון מדות הנפש

הנוכרים במדות האלוהיות אמרו קצתם (בראשית י"ז כ"ו) ואנכי עפר ואפר וקצתם אמרו (תל"ס כ"ג ז') ואנכי תולעת ולא איש חרפת אדם וכוזי עם והדומה לזה ושיבהו. וממה שצריך שידעו האיש הנלכב כי השפלות והנמיכות מביאות את האדם לירי הכבוד כמו שידעו מהשר השלישי אשר התחכם לאלוהו בדבריו העריכים באמרו (מלכים ב' א' י"ג) תיקר נא נפשי בעיניך ונפש עבדך כי לא קרהו מה שקרה לראשינים מפני שכל מי שמשפיל עצמו סוף בא לירי כבוד וגדולה וכן נזכר בה הענוה והכבוד וכמו שאמר (משלי כ"ג ד') עקב ענוה יראת יי' עושר וכבוד וחיים. והחסידים הראשונים היו מתנהגין במדה הזאת ומנבירים אותה על טבעיהם. ונאמר על אחד מן המלכים כי היו אצלו לילה אחד אנשים רבים יושבים אצלו וקם הוא בעצמו ותיקן הנר אמרו לו למה לא צויתנו אמר להן מלך קמתי ומלך ישכתי. ואמר כי כל מעלה מתקנאים באדם עליה חוץ מן הענוה ואמר בזה גמחר הפילוסוף פרי השפלות האהבה והמנוחה וחדע כי עבודת האדם את אלוהו ואת רעהו מגדלתו. ויש מי שאמר כי השפלות הוא שתתחיל בשלום מי שתפגע והשכב בשפל המושבות ומה שדומה למעלה הזאת כבר הגיע למעלה גדולה ואת מי שחננו המקום בהמידה הזאת כבר אהבו ואמר הכתוב באדם המסתפק במה שיש לו (משלי י"ג כ"ה) צדיק אוכל לשוכע נפשו ובהפך זרה אמר ובטן רשעים תחסר ומי שחננו בוראו כח ובריאותו וכטחה איננו צריך שידאג ופרי המדה הזאת המנוחה וכבר נאמר כי המדה הזאת היא העושר הגדול. ואמרו קצת מן החכמים מי שרצונו מן העולם במדת שמשפיק לו יהיה המעט שלו די לו והסכלנות מטין המידה הזאת ואחד מן החכמים היה מצוה את בנו ואמר מי שאינו סובל דבר אהר ישמע דברים רבים. ומי שהוא נקל אצל עצמו יהיה נכבד אצל בני אדם. אך אשר צריך האדם להרחיק המדה הזאת שלא יהיה נכנע לרשעים וזה אמר הכתוב (משלי כ"ה כ"ו) מעין נרפש ומקור משחת צדיק מט לפני רשע והיה אומר חכם אחד אין בכני אדם מי שצריך לחמול עליו חמלה גדולה כחכם שנפל בין הפתאים. ובמסרי לוקמאו* הנדיב כשהוא נפרש יכנע והנבל כשהוא נפרש מתגאה ובספר הקיטי השכל מבלי התנכל והסתלסל מבלי התגדל ודע כי הגדולה טעות והגאוה שטות.

* הוא המאמר המובא בנזכרי לוקמאו לקמן ד' ט"ז ע"כ שזה ב' ושם יש ואמר הנכבד כשיחאס העולם יכנע והשפל כשיחאס העולם יתגאה ומפני שהיא העסקה מערבית כל המאמר כולו שונות.

השער השלישי.

נושא.

הבושת. נדבר בו על מדת הכושת. נשאל החכם מה הכושת אמר השכל. אמרו לו ומה השכל אמר הכושת והמדה הזאת אף על פי שהיא מעין השפלות מעלתה גדולה ממנה מפני שהיא אחת השכל. וכל חכם לב יודע מעלת השכל ושהוא מכבד בין האדם ובין הבהמה בשכלו ובטבעו ומונע את האותו ובשכל מגיע האדם אל תועלת החכמה וכו' יגיע אל אמיתת הדברים וגם בו יגיע להורות ליחוד בוראו ולעבודתו וכו' יוכל להדמות אל המלאכים וכיון שהמדה הזאת במעלה הזאת מן הגדולה צריכה שתהיה חבירתה ורעייתה הדומה לה שהיא מדת הבושת קרובה לה כמעלה. והראיה על שהיא דומה לה מפני שלא ראית ביישן חסר דעה ולא דעתן מבלי בושת. על כן ראוי שישתדל האדם להתנהג במדה החשובה הזאת ולהתחכם לה עד שתשוכ לו בטבע ויגביר אותה על כל טבעיו ותהיה בעיניו חשובה משאר מדותיו כי כה יגיע אל רום המעלות וימנע בעבורה מכל המידות המגונות וכמו שאמרו מי שיעטמו הכורא מעיל הבושת יעלמו מימי מבני אדם והיהוד והכבוד סמוכין לו כמה שנאמר (משלי ט"ז) ולפני כבוד עניה והעניים מגיעין אל רצון הכורא יתעלה כבושתם ומשיגים הנועם הקים ולומדים דרכיו כמה שנאמר (תהלים כ"ה י"ז) ידרך עניים במשפט וילמד עניים דרכו. וכמו שצריך לו להתכייש מבני אדם כן צריך להתכייש מעצמו ואמרו כי הבושת והאמונה דומות ושוות זו לזו ולא תגמר האחת מבלעדי חבירתה. ואמרו כי העזות ומיעוט הכושת כסעף מעץ ומי שרוצה להתרגל בבושת ולהטבע בו ישב תמיד לפני מי שמתכייש ממנו. והיה אומר אחד מן הערב אל תראה מבני אדם אלא מי שמראה את עצמו כי איננו יכול לעמוד וילתך ואם אתה צריך לו יותר. ואם תחטא ימחול ויראה את עצמו כאילו הוא ההיטא ואם תרע לו יראה עצמו כאילו הוא הרע לך. ואמר אחד מהם סוף מה שקיבלו מדברי הנבואה כשאינך מתכייש עשה כל רצונך. ואמר הפילוסוף חיו בני אדם כזכות האמונה והיראה ימים רבים. ואחר כך חייב במידת הבושת והענוה והשפלות. ואמר אריסטוטלים בדברי תוכחותיו בעבור הבושת ירכו את העוזרים והיה אומר סימן הבנים הכשירים הבושת הנראה על פניהם והבושת היא דרך החיים הארוכים. ואמרו קצת הפילוסופים הבושת נודעת בעת הכעס ואומר שנאת הבישן טובה מאהבת הכסיל. ומי שהוא רוצה להזהר במדה הזאת אל יחל הדר פניו לשאול מבני אדם כי כיון שתחלל הדר פניך אי אתה מוצא מי שיחדשו לך.

אך אין אתה מתבייש מלומר האמת ומהזהיר על הטובה והרעות ללכת בדרכי הטובה והעבודה והתורה כי הכושת הוא מגינה. ואין ראוי להתנהג בהם כמו שאמר הנביא ע"ה (משלים קי"ט ט"ו) ואדברה בערותך נגד מלכים ולא אבוש אבל צריך להתבייש מבני אדם ולשים על פניו מסוה הכושת וכמו שאתה יודע מענין שאל בהחכאו כמו שנאמר (שפיאל י"ו ט') הנה הוא נחבא אל הכלים בחרו האלהים למלכות כמה שנאמר הראיתם אשר בחר בו יי' ולדעת הפילוסופים והחכמים המדה הזאת ממעללי הנפש היקרה והיא לעומת השלמת הגוף. ונגד הפילוסופים הכושת כי היא הנהגת הדברים על מנהגים הטובים והניחם על אופניהם הנעימים ומי שמתבייש תגדל מעלתו שיהיה אדון. ואתה תתבונן ותכחין.

השער הרביעי.

כמדת העזות. מה שסיפרנו משבחי מדת הכושת ומעלותיה.

נדבר מעט כנגד גנות מדת העזות. ומי שהוא כמדה הזאת הוא מגינה אצל המקום וכמו אלה שנאמר בהם (ירמיהו ה' ג') חזקו פניהם מסלע ואמר החכם בא זדון ויבא קלון (משלי י"א ב'). רוצה לומר כי כאשר תנכר מדת העזות על האדם יקל אצל בני אדם ואין מביטין אותו בעין חשיבות ואל תשורינו עין ברחמים אפילו אם יהיה חכם כאשר עושין אל הכישן וכמו שנאמר (שם י"א ג') ואת צנועים חכמה. ואם הוא מן החסירים ורוצה להנהיג עצמו במנהג הטוב אשר ירצה בו הבורא יוסר מן המדה הזאת ויתבייש ממעשיו וירחיקנו מטבע נפשי וכמו שיש בו מדת העזות אמר החכם (שם כ"א כ"ד) זר יחיר לץ שמו עושה בעברת זדון. רוצה לומר כי מי שהוא עז פנים יגמלוהו המקום כפעלו כמה שאמר עושה בעברת זדון והסתיר בכאן כאילו אמר יי' עושה בעברת זדון ואפשר שיהיו בעברת זדון שב על זה בעל העזות שהוא עושה כמו כמדת העזות עברת זדון ומה שרומה לזה וכשתהיה המדה הזאת בטבע האדם צריך למי שמתחבר עמו ששייכהו ממנה במיני תוכחות ובערות כפי שיוכל עד שיוסר ממה שהוא בו. וכמו שאמר (שם כ"א כ"ט) העז איש רשע בפניו. אך המדה הזאת משוכחת בעזרת התורה והראות העבודה ואמירת האמת אבל לעמוד בה כנגד הצדיקים ונביאי האלהים מגונה למאוד כמו שאמר (יחזקאל ג' ג') והבנים קשי פנים וחזקי לב. ואם יהיה האיש הזה המשתמש במדה הזאת בעל מוג אדומה ויהיה בימי הבחרות או תראה עליו המדה הזאת עד מאוד וצריך שיעמוד בפניה בהפכה וירא את האלהים ויתחרט ויניח המדה המגונה ויגבור עליה בעזרת האלהים.

נשלם החלק הראשון.

החלק השני.

השער הראשון.

מן החלק השני האהבה והוא השער החמישי מן הספר הזה.

אהבה מסלח בטבע בכל אדם. האריך יחסא נה.

נדבר בו על מדת האהבה. כמעט שלא ימלט מן המקרה הזה שום אדם אלא מי ששכלו מושל בעצמו וברעתו וזה נמצא מעט וכשימצא הוא מן החסידים כלי ספק והחשק מורכב בטבע האדם ומי שרוצה להיות גביר ואדון ירחיק המדה הזאת מעליו ואל יתנהג בה וילעג לה וישנה בלעדיה כי היא מן המדות הגרועות. וכבר ידעת כי לא יגמרו מעללי החכמים עד שתמשול נפשם בתאוותם. ומי שהמשיל שכלו בתאוותו משוכחים מעשיו ובעקב השגת התאוות באות המדויים והרעות. ומסימני מי שתאוותו גוברת עליו שהוא הפכפך ואינו עומד על דבורו. כל שכן אם יהיה גובר על מזגו טבע הרם וימיו ימי הבחרות והזמן זמן הקיץ אז תגבר עליו המדה הזאת וראוי לחכם שיתרחק מן המדה הזאת ואל יתנהג בה כי היא מביאה לידי היזק גדול ושירע לו מה שירע לבעל המדה הזאת מן הבז והשפלות והכניעה לפני אוהבו ואחר כל זה אהריתו רעה. וכאשר ידעת מענף אמנף ותמר ומה שקרהו מפני שנטה אחר תאוותו אך צריך האדם להתנהג במדה הזאת בעבודת אלהיו ובתורתו כמה שנאמר (תהלים א') כי אם בתורת יי' חפצו ואמר עוד (שם ק"ט ל"ו) מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי. ועל כל פנים מי שמתעסק בענייני החכמה והמוסר יהיו מכדילים בינו ובין התאוה. ואמר החכם כשתצטרך לשאול עצה על דבר ולא תמצא מי שתשאל התרחק ממנו ואל תקריבו אל תאותך. כי התאוה אויבת ללב ואמר מי אשר נמשך אחר תאוותו יפכיד ומי שימרה אותה יגביר והמדה הזאת בותרים בה כסילי בני אדם מפני קרבת עריבותה ומה שכוחהים בו מן השחוק והשמחה ושמיעת הנגונים העריבים ואינם שמים על לב מה שיהיה באחרית מן הראגה והמדויים ועל כן הם נוטים אחרי טבעם להשית התאוה הנמצאה וכמו שאמר (משלי י"ג י"ט) תאוה נהיה תערב לנפש והם נוטים מדרכי החכמה מפני שהשגת הנאותם ונעימותם רחוקה מדעתם ובמחשבתם היא רחוקה ואינה רחוקה אך היא קרובה והיא רחוקה מדעתם וצריך שישתמש האדם במדה הזאת ר"ל באהבה האלהים כמו שאמר (דברים י"א א') ואהבת את יי' אלהיך. ובנפשו כמו שנאמר (שמואל א' י"ז) כי אהבת נפשו אהבו. ובקרביו כמה

תקון מדות הנפש

שנאמר (בראשית כ"ט י"ק) ויאהב יעקב את רחל וישראל אהב את יוסף. ובארץ מולדתו כמה שנאמר (סס ל"ז ז') כי אל ארצי ואל מולדתי אלך. וברעהו כמה שאמר רוד ביהונתן (שמואל ב' א' כ"ז) נעמת לי מאד. ובכיתו כמה שנאמר (עלשי ה' י"ט) אילת אהבים ויעלת חן. ובחכמה כמה שנאמר (סס י"ק) בן חכם ישמח אב. וממוסר המדה הזאת שיראה אהבה לכל בני אדם ואומר מי שרוצה להיות אוהב לבני אדם יתנהג עמם במוסר הטוב וההנאה מביאה לידי אהבה כמו שהזקק מביא לידי שנאה. ומחלקי המדה הזאת בקשת הגדולות והתאוות הרחוקות. וראוי לאדם הנלכב לייסר את נפשו עד שיתרחק מהם. וכאשר הנכב המדה הזאת על הנפש יתבטלו החושים ואיננו מרגיש כמה שהוא בו מן הטעות ובמה שנאמר עליו. והוא כמי שנאמר עליו (ישעיה ה' ז') הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע. ואמר החכם אהבתך אל הדבר מעוררת עיניך ומתרשת אוניך. וחכם אחר כתב אל חכם אחר בענין הכרח התאוה ואמר אל תגיע אל מה שאחה אוהב עד שתסכול הרבה ממה שתשנא ולא תנצל ממה שתשנא עד שתסכול הרבה כמה שאחה אוהב.

השער השני.

במדת השנאה מן החלק השני. והוא השער הששי מן הספר.

שאלה. ההפכך.

צריך שידע כי מי שישנא בני אדם ישנאוהו גם כן והמדה הזאת כשתנכר על נפש האדם היא מזקת אותה הרבה עד שמגיע ענינה לשנוא את המאכל ואת המשתה אשר בהם חיי רוחו מלכד אשר מביאה אליו מן ההזק משאר בני אדם. וכשתהיה אהבה גדולה שלא לשם שמים תשוב לשנאה גדולה. והנה ידעתי מה שנאמר באמנון (שמואל א' י"ג ע"ו) וישנאה אמנון שנאה גדולה. ומי שאוהב אותך לדבר עם פנותו יפנה ואין צ"ל שנאמן בעצת השונא והאויב כמה שנאמר (משלי כ"ז ו') ונעתרות נשיות שונא ומסעפי המדה הזאת ההתהפכות וכבר ידעת מה שנאמר במדה הזאת ונגות בעליה וכבר אמרו כי ההפכך אינו עומד על ענין אחד ולא יהיה לו אוהב וענינו משתנים תמיד ואין הראגה נפרדת ממנו ודומה למי שנאמר עליו (סס י"ג כ"ז) לא יתרוק רמיה צידו. וידע כי הרבה בני אדם מראים האהבה כמלותם ואיפשר שיהיו שונאים גמורים כמצפונם וצריך שלא תאמן בהם כמה שנאמר (סס כ"ו כ"ג) בשפתיו ינכר שונא ואע"פ שמחליק לך לשונו ומדבר רכות אל יטה לבך אליו כמה שאמר (סס כ"ו כ"ד) כי יחנן קולו אל תאמן בו וכמו שהראה יואב

לאכנר ולעמשא השלום והאהבה עד שהרגו. וכמו שעשה ישמעאל עם גדליהו בן אחיקם עד שהרגו ונאמר מי שזרע השנאה יקצור התרטרות ומי שהוא נוהג המנהג הזה הוא מרע הלכב כינו ובין בני אדם כ"ש מי שינהג כן בינו ובין אלהיו וכאלו הוא מפתה אותו בתפלה ובתחמנים ובלבו ענין אחר וכמו שנאמר עליהם (תהלים ע"ב ל') ויפתוהו כפיהם ובלשונם יכוזו לו ושאר הענינים. וסוקראט האלדי היה מצוה לתלמידיו השמרו ממי שישנאתו לבבכם כי לבות בני אדם כמראות כמה שאמר החכם (משלי כ"ז כ"ט) כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם והנפשות משתוות והרע שבמיני השנאה והקשרה שבה היא שנאה דקנאה ובספר הקוטי אמר הטוב שבכל מרה שתחשב על ענין שונאיך שתשיבהו אל אהבתך אם תוכל.

השער השלישי.

מן החלק השני: הרחמים והוא השער השביעי מן הספר.

נדבר בו על מדת הרחמים. מפני שהמדה הזאת היתה מן המדות הראויות לכורא יתעלה שמו. נכללה עם השתיים עשר ור"ל על השלש עשרה מדות המיוחדות אל הקב"ה וכל מה שיוכל האדם להשיג ולהתנהג בהם יש לו להשתדל בדבר כגון שיהיה ארך אפים ורב חסד ונושא עון ופשע וחטאה וראוי לאדם החסיד שינהג בהם כפי יכולתו וכמו שרצוה האדם שירחמחו בעת צורכו כן ראוי לרחם למי שנצטרך אליו כמה שנאמר (ויקרא י"ג י"ט) ואהבת לרעך כמוך. וזאת המדה ר"ל הרחמים משוכחת עד מאוד והבורא חלק אותה לעבדיו הצדיקים והכירם בה וכאשר ידעת ביוסף שנאמר בו (בראשית פ"ג כ"ט) כי נכמרו רחמיו אל אחיו. וראוי אל הטשכיל שתהיה מדת הרחמים והחנינה תקועה בלבו ונמצאת בו כל הימים. ואמר החכם מן הנדיבות שיעמוד האדם במדת הרחמים ובדברי שלמה ע"ה מצוה על הרחמים והחנינה כמו שאמר (משלי כ"ד א') הצל לקוחים למות וממעלת המדה הזאת אצל הבורא שהוא מתנהג בה עם כל הברואים כמה שנאמר (תהלים קמ"ה ט') ורחמיו על כל מעשיו. ובספר הקוטי אל תקצר מהצל לקוחים למות בכל יכלתך ואמר אל תבוז את העניים כי גואלם חזק ואמר אשרי מי שלכותם מרחמים ונמוכים. ועוד יש בו מי שאינו מרחם יהיה מוהו על יד מי שלא ירחם בו.

השער הרביעי.

מן החלק השני. והוא השער השמיני מן הספר. נדבר בו על מדת האכזריות.

אכזריות לא תמצא בלדיקים ובנאזנים.

אין המדה הזאת נמצאת כאנשים הצדיקים ולא בחשוכים אך תהיה במי שטבעם כדרך וכטבע הבע"ה כמו האריה שאינו מרחם ולא חונן. ואלה אשר נאמר בהם (דברים כ"ח ב') גוי עז פנים אשר לא ישא פנים לזקן וזו המדה מגונה עד מאד מעוטה רכה ותהיה כשתחזק הנפש הכעסנית על האדם. והמדה הזאת תהיה בנפש שמשגת בזה הנקמה מן האויבים ואינה מגונה כל כך כשישמש בה על הדרך הזה אף על פי שאין ראוי למשכיל להגיע במדה הזאת עד תכלית ולא להנקם מאויביו בכל יכלתו מפני שאין זה מדה טובה וכמו שנאמר (שלי כ"ד ט') כנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אר יגל לבך. ומי שמתנהג בזה להרע לחבירו ולגזול ממנו בלא עון מגונה עד מאוד ובכמותם אמר דוד (תהלים קכ"ד ז') לולי יי שהיה לנו יאמר נא ישראל אוי חיים בלעונו בחרות אפם בנו. והראיה שאין המדה הזאת נמצאת אלא ברשעים כמה שאמר (שלי י"ג ז') ורחמי רשעים אכזרי ואפילו אפלטון אמר בענין הנקמה מי שרוצה להנקם מאויביו יוסיף מעלה יתירה בעצמו*).

נשלים החלק השני.

החלק השלישי.

השער הראשון.

מן החלק השלישי והוא שער התשיעי מן הספר נדבר בו על מדת השמחה.

שמחה תמצא בנאזנים מקולקים. היא נכפס הנכסית.

זאת המדה תמצא אותה בקצת בני אדם נחלקין. יש ממנה שתהיה טבעית זה יהיה במי שטבעו חם ולח כטבע הדם וכל שכן לאדם שתאוותיו מזדמנות לו תדיר ולא עברה עליו דאגה מזמן ארוך וניצל מן הדברים המעציבין ודין הוא למי שנודמנו לו כל הדברים

(* האחרון כזה ינקם אדם מאויביו אחר שיוסיף אדם ודות טובות [מאמרי אפלטון] לקמן בתוספי הפילוסופים ד' י"א).

האלה שפראנה בטבעו אותו המדה הזאת ותהיה גיהתו טובה וגופו כריא ואין הזקנה ממחרת לבא עליו וכמו שנאמר (סלי י"ז כ"ג) לב שמח יטיב גהה. ומן המדה שתהיה מקריר עם השנת תאזה והגעת משאל וממנה שיהיה שוחק תדיר ללא ענין ואיפשר שיצטרף זה לדעת קלה כמה שנאמר (קהלת ז' ט') כי כקול הסירים תחת הסיר בן שחוק הכסיל. וכבר נאמר כי מאותה השוטה שחקו במקום שאינו ראוי בו השחוק ואני אומר כי המדה ראוי שתמצא בנפשות הנמלטות מן החונף הזכות הכרות המתיחסות אל המלכות העולות אל מעלות הרוחניות יותר משאר בני אדם ורוצה לומר נפשות הצדיקים שהם בנועם שלם בענין עבודתם ובשמחה גדולה כפרישותם כמו שאמר (תליס ל"ג י"ב) שמחו בה' וגילו צדיקים והרנינו כל ישרי לב ואין ראוי למי שיש לו מוסר להתנהג בשחוק כמושכות וכמעמדות מפני שאמרו מי שרב שחקו מתמעט מוראו והשחוק מסיר הדרת פנים וכמו שהראגה כשהיא גוברת גורמת הכבי כך השמחה כשהיא גוברת מראה השחוק וממח שראוי לדעתן שידעתו כי המדה הזאת זולתה איננה בטבע הנפש המדברת על דעת גליאינס אך היא כנפש הבהמית והראייה על זה שאתה רואה בשחוק יארע עם הענינים המשחקים ואפשר שלא יוכל האדם למשול בעצמו שלא ישחוק וכן נאמר על הכעס ושאר מדות הדומים לאלו. ועל כן צריך האדם שישתדל עד שתסכים נפשו הבהמית לנפשו המדברת ורוצה לומר שינהיג שכלו את טבעו וכשהיה כן אז יהי נמנה עם גדולי בני אדם וממה שאמר סקראט האלדי הדבר שהשמחה בו הוא שהאכל עליו וכמוסרי ארגינאס בענין השמחה השמחה ללב חיים ומעלה והראגה דחק ואברון.

השער השני.

מן החלק השלישי והוא השער העשירי מן הספר נדבר בו על מדת הראגה.

זאגה.

זאת המדה היא נמצאת בנפש עם המנע את תאוותיה ושמה תביאנו אל שערי המות כשתפקוד מדה שהיא אוהבת. וכמה קשה המדה הזאת כשהיא ניכרת וכמה רע ענינה כשהיא גוברת וכבר אמרו כי הראגה היא המיתה הטבעית.

ואני רואה מדרך הוריוורז שנתעכב מעט בכאן בשער הזה אולי האלהים יחננו וישים בפנינו מן הדברים המנחמים והמשעשעים והמשמחים מיגונות האדם עד שיהיה המאמר הזה ממציא לו רפואה אף על פי שאי אפשר שתמצא רפואה לחולי הנפש אלא ברפואה

הרוחנית וכמו שזה הענין מגיע יותר אל הנפש מכל ענין כן רפואתה יותר קשה להמציא. מאלהים נשאל להצילנו ממנה ברחמי הרבים.

לגיה כראית על הפכים.

ואומר כי טבע המדה הזאת קר ויבש כטבע המרה שתורדה אק איש נמלט ממנה. ויש שמגיעים אל דבר גדול עד שחלו חולי הנפש כמדה שנאמר (משלי י"ג כ"ה) דאגה בלב איש ישחנה. ודע כי המדה הזאת היא נראית הרבה על הפנים כמו שידעת שאמר יוסף לסריסי פרעה כשראה את פניהם זועפים כמה שנא' (בראשית ע"ז) וירא אותם והנה זועפים וכמו שאמר ארתחששתא לנחמיה (קס"ה ג' ג') מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה וכבר נתבאר כי המדה הזאת נראית על הפנים וניכרת בה הכרה גמורה. וצריך שתדע כשיהיה האדם נטבע באהבת העולם הזה שהוא עולם ההווה וההפסד איננו ניצול מבקשת הקנינים הניסעים תמיד מיד אל יד וכשישיג אותם ויפקדם אז תקרהו הדאגה. ובהפך זה כשיפנה לבו מן העולם הזה וטקביל אל העולם השכל איפשר שינצל מן החלאים הנפשיים אשר המדה לקנינים העולמיים כשיפנה מן העסקים ההכליים ויטה נפשו אל החכמות המוסריות ואל החוקות התוריות וראוי למשכיל להניח מנהגי קטני הפתאים ויתנהג במנהגי גדולי המלכים וכשלא יהיה לאדם מה שהוא חפץ יחפוץ מה שיהיה ואל יבחר בהתמדת הדאגה. וראוי לנו שנשתדל לרפא נפשותינו מן המקרה הזה כיון שאנחנו רואים שנסכול קשות בעבור רפואת גופנו כסבל האש והכרזל והדומה להן וכ"ש שנרגיל לחקן נפשותינו בכח העצה ונסכול סבל מעט כדי שינהיגנה המנהג הטוב. ועוד נדע כי כאשר נעלה על דעתנו שלא ישיגנו מקרה כאלו היינו רוצים שלא נהיה כלל מפני שהמקרים יהיו בהפסדת ההווה ואם לא יהיה ההפסד לא תהי' ההווה ואם נרצה שלא תהיינה הקורות כאילו רצינו שלא נהיה וההווה בטבע וההפסד בטבע ואם נרצה שלא יהיה מה שיש בטבע נרצה דבר הנמנע. ומי שרוצה דבר הנמנע ימנע רצונו ומי שימנע רצונו נקרא עני וראוי לנו שנתכיש מהגביר עלינו המדה הזאת רוצה לומר העניות ונשתדל לעלות אל מעלות טובות. ומי שירצה שלא יאבל ידמה נפשו מן הדברים המביאים לידי האבל כאילו הוא חושב שקנינו עתיד שיאבד ויאבל עליו ויחשבהו כאלו אבד או שפקד אהובו ואיננו מוצא כלל אל הנפשות העליונות והמזימות הנכבדות היקרות סימן הדאגה וכבר שאלו לסקראט*

* זה הוא המחבר בעצמו בחוכמי הפלסופים ד' ח' ע"ג ואחד איש לסקראט מדוע לא ראינוך חזונם בעצב אחד לו חסכי שאין לי דבר שאם אסוד אותו אפגב עליו.

האלרי: מה זה שלא ראינו עליך סימן ראגה מעולם אמר מפני שלא קניתי דבר שאפקדנו ואראג עליו. וממה שראוי למשכיל שיחשוב בו כי אין ככל העולם מן הדברים הגדולים שלא יהא קטן בתחילתו ואחר כך יגדיל אלא הראגה כי הגדולה שתהיה בעת פגיעתה וכל אשר היא הולכת ודלה ומתמעטת עד שתכלה לגמרי והוריו החכם אשר יתאמץ בעת מקרהו כפי גדלתו. ומצאנו אלכסנדר שכתב אל אמו לנחמה על מותו ואמר לה בכתבו: אמי צוי לבנות מדינה גדולה וזכורה בער שגייעך שמע מור אלכסנדר חמני בה מן המאכל והמשתה וקבצי אליה בני אדם מכל הארצות ליום ידוע לאכול ולשתות. וכאשר יהיה הכל מזומן ויהיו כל העולם נכונים ומזומנים להיכנס אל הסעודה אשר זימנה המלכה יכריזו בעם שלא יכנס אל המלכה אדם שעבר עליו מקרה או שמצאהו יגון. ועשהה כן בער שהגיע הכתב אחר מותו וכיון שציותה שלא יכנס אל ביתה מי שקרהו פגע ראתה שלא נכנס שם שום אדם בביתה מיד הבינה היא וידעה כי לא כיון בנה אלא לנחמה על עצמו. ושמע אלכסנדר מאריסטוטלים רבו כי הראגה ממעטת את הלב של אדם ומכלתו ורצה לעמוד על אמיתת הדבר ולקח מקצת מיני בהמה מה שהיא דומה אל האדם כטבעו ואמר אותה במשמר ימים רכים במחשכים וצוה לתת לה מן המזון כדי חיותה ואחר כך הוציאה ושחטה ומצא לבה שכלה ונמס וידע כי אריסטוטלים רבו אמר האמת. ומדברי גליאנוס*) כדאגה אמר כי הראגה כלות הלב והיגון חולי הלב ואחר כך פירש ואמר כי היגון על מה שהיה והראגה על מה שיהיה ובמקום אחר היגון על מה שעבר והראגה על מה שעתיד על כן הזהר והשמר מדאגה כי הראגה חולי המות. ואמרו קצת החכמים שתיית סם המות קלה יותר מן הראגה ואם ישאל השואל מה** תועלת יש בהגברת המדה הזאת בעת פגיעת המקרה והראותה, נשיכחו כי יש תועלת כדי להוציא הליחה אשר היא עיקר הדמע אשר נפסדה כבר ונלאה בו הטבע להוציאה כאשר מוציאים הליחות המעופשות מן הגופות ברפואת המבריחות להקיא וכאשר מנקים שאר הליחות במה שדרכם

*) בחוסרי הפלסופים פרק חשיבי שער שני י"ד ע"ב בחאמרי גלינוס אחד הדאגה איבוד הלב והעצב חולי הלב ופירש אותו ואמר כי הדאגה על מה שעבר והעצב על הדבר מה שיפחד היותו, ואמר בחוקים אחד: הדאגה על החולף והעצב על העמיד כי הדאגה אבוד החיים.

**) חובת הלכות שער הבחיכה פרק ד': וזן התימה נבכינ נכיתו כי הילד יש לו תועלת בה כפי מה שאחרו מחמי הדופפים כי נחומי הילדים לימה כשהיא כשארית על יגניכה מחשבת עליהם מדשים דעים והכני חמוך הלימה היא נחומיהם ויכללו מרעם נאורעיה.

לנקותם וכמו שהוא ידוע כי קצת הילדים רכים הקטנים לא תתנקה הליחה המופסדת שבהם אלא בכבי האוזן היא הנפש הטבעית לכבי וממה שאמר סקראט* באבל: האבל מדוח הלכות כמו שהחללים פדוי הגופות ומדברי בטולמיאוס* מי שרוצה להאריך ימים יקדים למקרים לב אמיץ:

השער השלישי.

מן החלק השלישי והוא שער אחד עשר מן הספר נדבר בו על מדת הכטחון והשלוח.

בטחון ושלוח.

המדה הזאת משוכחת כשינהג בה האדם בכטחון באלהיו והשענו עליו כמו שאמר (שלי כ"ג י"ט) להיות כ"י מכטחך חרה טבע משוכח ובעליו ראוי לטובה גדולה ולחסד גדול מאלהים כמדה שנאמר (מל"ג י"י) והבוטח ב"י חסד יסוככנו וראוי לברך מי שהוא כמדה הזאת כמה שנאמר (ירמיה י"ז ז') ברוך הגבר אשר יבטח ב"י והיה יי מכטחו. והמדה הזאת יותר היא נמצאת בצדיקים יראי אלהים וכמו שאמר בהם (מל"ג קט"ו י"א) יראי יי כטחו ב"י. וממעלת המדה הזאת ויתרונה כי בה יעוד כית יעקב בעת הגאולה כמה שאמר (ישעיה ס"ד ז') ואתה אל תירא עבדי יעקב נאם יי וכמו שנאמר במי שבוטח ב"י ומאמץ בו (מל"ג קי"ג) משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטוח ב"י.

השער הרביעי.

מן החלק השלישי והוא שער שנים עשר מן הספר נדבר בו על ענין החרטה.

חרטה חתי טובה, חתי רעה.

המדה הזאת תהיה כשהאדם שב מחטאו כשיראה ממנו ענין החרטה אז תהיה תשובתו שלימה עם הקרמת הנ' דברים שהם התשובה ובקשת המחילה ושיקבל עליו שלא ישנה. וכמו שביאר אותו רבינו סעדיה ז"ל בכמה מקומות. ואחד מן החסידים היה אומר מי שמתחרט על מה שעבר כאילו לא חטא הזאת המדה משוכחת

* בחוסדי הפילוסופים דף ז' ע"ב שורס י"ו בחאמרי סוקראט ואמר הדאנות חרוי הלכות כאשר החוליים חרוי הגופות.
* בחוסדי פילוסופים בחאמרי בטולמיאוס דף ס"ו ע"ב שורס י"א ואמר כל הרוצה לחיות יבין למלאות לב חזק.

על הדרך הזאת. אך הענין המגונה שבה כגון שיאמר היום הן על שום דבר ואחר כך יתחרט או יאמר וידור להתענות או לתת צדקה יתחרט אחר כן במדה הזאת היא מגונה ודרך השכל בעיני שיזהר האדם מהביא ארץ עצמו בדבר שיתחרט בו אע"פ שאין בכח בני אדם למשול בנפשם מהנכרת מדות אך צריך להם שישתדלו להרגיל עצמם לדרג מן המנהיגים הרעים אל הטובים ומן המדות המגונות אל המשוכחות וזה תכלית הטוב שיוכל האדם למשול ברוחו ולכלום את נפשו ולהנהיגה בהמנהג הטוב ומי שטבעו נמשך אחר שכלו כבר.

החלק הרביעי.

השער הראשון.

מן החלק הרביעי והוא שלשה עשר מן הספר נדבר בו על מדת הכעס.

כעס. כל עדה עגונה יש לה תועלת נקלמת העתים. ל' עדות.

המדה הזאת אע"פ שהיא באה מכח נפש שמנו אותה מדה ממדות האדם מפני הפקדתה למדותיו ואנחנו מדכרים בו עתה בתועלותיה ובנוקיה אע"פ שתועלותיה אינן נחשבות כנגד נוקיה. ואם כל מדה מגונה יש לה תועלת בקצת העתים וכבר ידעת כי השתיקות מדה נחמדה באדם וכאשר מתנהג בה בשמוע הכוב השוב מגוננה והכעס מדה מגונה וכאשר משתמש בו להוכיח או לייסר או מפני קנאתו בעבור העבירות השוב משוכחת וראוי לאיש המשכיל הנלכך השלם להניח שתי הקצוות וינהג במדה הבינונית אל הנכין וגליאנוס אמר בספר מדות הנפש כי הכעס והרוגז הם שתי שמורת לענין אחד ונראה על פני הכעסן כאילו הוא עמוס ומתחמם גופו הרבה ומתנדר גופו נרנוד גדול ודופק דופקו בחזקה ובמהירות. ואמר בו מי שכעסו במחשבה יראה עליו הישוב וההדר ומי שכעסו שלא במחשבה תראה עליו השטות ועוד אמר מי שכעסו חזק ורוגזו אמיץ איננו רחוק מן המשווגעים הנכפים. ובספר הקוטי אין הכעסן נמצא שמח ונאמר כי שמנו לנפש הכועסת ארבע מעלות: הממהר לכעוס וממהר לרצות ענין שוה ויותר מה שימצא על זה המנהג בעל מרה ארומה ומי שהוא מאחר לכעוס ומאחר לרצות גם זה ענין שוה וזה המנהג למי שיש לו מרה שחורה ומי שהוא ממהר לכעוס ומאחר לרצות הוא הענין מגונה מפני שהוא יוצא מגדר המדה השוה אך המאחר לכעוס וממהר לרצות משוכח למאד והמעלה הזאת ממעלת

תקון מדות הנפש

האנשים הגדולים והחסידים אשר לא נראתה כמדתם מדת הכעס. ומי שהם מן המושלים בנפשם הכועסת ומכריחים את טבעם לטוב אותם כבר נזכרו לטובה כמו שאמר החכם טוב אך אפים מנכור (סלי י"ז ז"ב) ואך אפים מן הי"ג מדות הנאמרות כנראה יתעלה שמו בפרשת (שם ל"ד ו') ויעבור יי על פניו. ואמר כאשר הנרב מחליי הנוף כן הכעס מחליי הנפש ואין ראוי לאיש בעל מוסר שיהיה רגיל לכעוס מפני שהוא מביא עצמו לידי חטא כמו שאמר החכם (סלי י"ט י"ט) גדל חמה נושא עונש וכבר הזהיר החכם מן הכעס באמרו אל תכהל ברוחך לכעים כי כעס כחיק כסילים ינוח וראוי מי שהוא כעסן שיקראוהו כסיל ודבר שאי אפשר הוא שינצל הכעסן מן החטא הגדול כמו שאמר החכם (סלי כ"ט י"א) ובעל חימה רב פשע. ואתה רואה רוב בני אדם כשהוא כועס ומתחזק בכעסו אינו משים על לב מה שהוא עושה ברוב כעסו וכמו שנאמר בו (ס) כל רוחו יציא כסיל ובהפך זה נאמר וחכם כאחור ישכחנה וממה שההירו רבותינו זכרונם לברכה מהרבות במדה הזאת כל המקרע בגדיו בהמתו כאילו עובר ע"ו ולפי המאמר הזה אין ראוי לאדם חשוב שיהיה גדל חימה כטבע חיות רעות והצבעים ולא שיהיה בלתי כעס כי זה ממדות הפתאים והפחותים ודרך הזריזות שינהג במדה בינונית. וממה שאתה צריך לדעתו כי גמר שכל האדם מושלו בכעסו וכמו שאמר החכם (סלי י"ט י"א) שכל האדם האריך אפו וממרה שאמר בטלמיוס בכעב: כשתכעוס מחול כי אין עונך הנקמה חולשה.

השער השני.

מן החלק הרביעי. והוא שער ארבעה עשר מן הספר נדבר בו על מדת הרצון.

לון מדה טובה

זאת המדה מן המדות המשוכחות מפני שאינה נמצאת ברוב הענינים אלא במי שיש לו נפש נדיבה ויקרה אשר היא מקבלת הענינים כפי אשר יודמנו ואיננו מצפה אל הגדולה ומן המדה הזאת הסתפקות האדם כמה שיש לו ושמתו כחלקו וכבר ידעת מעלת המדה הזאת וגדולתה וכבר הקדמנו לזכרה ולשכחה לך בשער השני מן החלק הראשון במדת הענוה וכשהאדם הצדיק רוצה בכני האדם ובני האדם רוצים בו כידוע שהמקום רצוהו ועוד ששונאיו משלימין עמו וכמו שאמר החכם (סלי י"ז ז') ברצוה יי דרכי איש גם אויביו ישלים אתו וכמו שידערת מרצוה אבימלך

כאברהם ומהשלימו עמו וכמו שאמר רבינו הקדוש לרבי חייא זכרונם לברכה ומי שדומה לזה. וממעלות הרצון ויתרונו שייחסהו אל החיים אשר הם מוצא הטוב ומקור החסד כמו שנאמר (ס"ו י"ו ס"ו) באור פני מלך חיים ורצונו כעב מלקיש וזה באדם כמו שרצה פרעה ביוסף עד שעלהו על מעלת המלכות וכמו שרצה אחשוורוש במרדכי. וכאשר ראית מה שהגיע אליו כל שכן מי שרצה בו הבורא יתעלה שמו ודומה למי שנאמר (י"ט ע"ק י"ז) אני יי מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך. ואמר החכם כל רוצה עשיר וכל מסכית שלי וכל מימר משתומם והיה אומר מי שאינו רוצה בענינו לרצונו רוצה בו על כרחו ומן המדה הזאת מסתעפת הסליחה והמחילה והמה ממדת הבורא יתעלה שמו ואמר ששלך אחד קצף על עדת אנשים וצורה להרגם אמר אחד מהם אם אנחנו הרענו לחטוא הלא אתה תיטיב שאת ומחל להם ולא הרגם.

השער השלישי.

מן החלק הרביעי. והוא שער המשה עשר מן הספר. נדבר בו על מדת הקנאה.

קנאה הוא צדק בני אדם.

המדה הזאת היא כסעף מן הכעס והיא נפשוה מן המדברים אינן נמלטות ממנה אבל היא ככולן כי אנחנו רואין כל בני אדם הם נמשכים איש אחר רעהו ורצונו לומר כי כאשר הוא רואה אחד שקנה מן הקנינים העולמיים ומן המתכות והצמחים או משאר הקנינים הוא משחרל שיקנה גם הוא כמותם והיה יכול לעמוד בלעדיהם או שיעמיד דברים אחרים תחתם ויקנה ענינים אחרים כמקומם ולא יטרח את עצמו להשיג בקנינים ההם והדבר הזה הוא אשר רמו אליו החכם שלמה ע"ה כאמרו (קבלת ד' ל') וראיתי את כל עמל ואת כל כשרון המעשדה כי היא קנאת איש מרעהו. ומי שהמדה הזאת נוכרת על טבעו הוא מנונה כי היא מביאתו לחמוד ואין הנדיב חסדן וכבר נמלאו הספרים מגנורת החומר ואינו נעלב מאנשי לבב מה שנאמר עליו מן הגנות וראוי שיתרחק מעלו ושמא יגיע ענין החסדן שיגזורל כמה שנאמר (סיכה ב' ב') וחמדו שחרת וגזלו והחמדה מדה מנונה וראוי למשכיל שירחיק נפשו ממנה בכל יכולתו מפני שאינה מביאה שום תועלת אך רוב מכאיבות ויגיעת הנפש בתאוות ושנאת בני אדם תמיד ומיעוט המנוחה וטירת המהשבה ועונש המקום מפני שהוא עובר על מה שהזהיר ממנו בתורתו הקדושה ואין ראוי למשכיל שיקנא בחטאים מפני שרואה אותם משתדלים

להניע אל התאוות ולהשיג את ההנאות אך תהיה כל קנאתו בעבודת האלהים וכמו שאמר החכם (מכליס ל"ז א') אל תקנא בעושי עולה ותקנאה משוכחת בעבודת האלהים כמו שידעת מפנחס שנאמר בו (במדבר כ"ד י"ד) בקנאו את קנאתי ומה שהיה גמולו על כך מן האחרית הטובה כמה שנאמר (סג) לכן אמור הנני נותן לו ארז בירחי שלום וממה שנאמר במקנא וחמוץ אמרו תראה החמוץ אהבתו יכה כשהוא פוגע בך ותרכבה שנאתו כשאינו רואה אותך ושמו אוהב תענינו שונה ואמרו כאילו לא נברא החומר אלא לכעס ואמר די לחומר שיהא רואג כעת שמחתך וראוי לאדם שיעלה אל המעלה העליונה כדי שיקנאו בו עליה או יעזרוהו מלמעלה וזאת תהיה תפארתו כמו שאמר המשורר.

השער הרביעי.

מן החלק הרביעי. והוא שער ששה עשר מן הספר נדבר בו על מדת החריצות.

הקרינות היא עטרה אדומה.

וצריך לקדם ברכי המדה הזאת מאי זה טבע היא באה ואומר כי היא מטבע המרה האדומה והמדה הזאת תראה יותר כשהנפש פנויה מן המדות המגונות ואין מכלכל אותה שום דאגה ויותר מה שיהיה בנפשות הזכות החשובות וראוי לאדם שיתנהג בה ככל מעשהו ובכל מה שמתעסק בו ממלאכות החכמה והמחשבה. הלא תראה מה שנאמר בה (משלי י"ג כ"ו) והון אדם יקר חרוץ רוצה לומר כי היקר שבהן האדם החריצות שהוא הזריזות והוא שיהיה הרוץ בשני העולמות בעולם ההוייה וההפסד שישתדל בכקשת החכמה עם העבודה והאמונה וישתדל להניע אל עולם השכל ובהפך המדה הזאת שהיא העצלה מהתעסק בענינים ומהשתדל כהצלוח הנפשות אמר (משלי כ"ד י') התרפית ביום צרה צר כחך ועוד אמר (סג י"ג כ"ז) לא יחרוך רמיה צידו ואע"פ שהזכרנוה ובענין הפכפך כמדת השנאה ימי שהוא מן האנשים החשובים והתנהג בעניניו כחריצות וזריזות יצליח בהם וכמו שאמר יד חרוצים תעשיר ורמיה תהיה למס וכבר הזהיר שלמה החכם על החריצות בעניני העולם ובעניני הערב כמו שאמר (משלי י"ט ט"ו) עצלה תפיל תרדימה והמאמר הזה נראה והוא מופתי כי על כל פנים מפלת העצלה תרדמה כי האיד אשר הוא מתפשט מנקבי הגוף בתנועת החריצות כשתנוח ואיננה מתפשטת אותו יעלה אל המוח ומביא לידי נומה תדירה ומספר הקוטי בחריצות מי שישביע אדמתו בעבודה משביעתו לחם ודרך המוסר אל

המדה הזאת שלא ישנה אדם בתאוותיו ולא יהיה קל ככעמו כי הקלות מגונה מאוד איננה ממדת הדעתנים ואין החסידים מתנהגים בה אך צריך שיתנהג בחריצות בעניני התורה והמצוה והיראה. והראיה הגדולה על הצלחת האדם חריצותו כמה שהוא מתעסק במעשיו ומן האותות הגדולות על רוע מולו עצלותו בהם. אך החריצות שהיא מביאה אל המהירות והקלות מגונה וצריך המשכיל להזהר ממנה כי תכלית הרעה במהירות ומי שממהר מתחרט ומי שרוכב במהירות אינו מאמין שלא יכשל ואין צורך האדם למהר ענינו כי לא יתכן מן המהירות מעשה מתוקן וממתון יתקנו הענינים ויודמנו הכקשיות אבל מדת החריצות טובה כשתהיה בכח הנפש ולא תראה בפועל מהרה כי אז תהיה ראויה שתקרא מהירות.

נשלם החלק הרביעי.

החלק החמישי.

השער הראשון.

מן החלק החמישי. והוא שער שבעה עשר נדבר בו על מדת הנדיבות.

כליבות מתי טובה ופתי רעה.

המדדה הזאת כשמנהיגין אותה על דרך השוה הנכונה שלא יגיע בה אל הפיזור וההפקר היא משוכחת למאוד וצריך האדם שיגביר המדה הזאת על אשר כנגדה רצוני לסר מדת הציקנות מפני שאין הגדולים בכני אדם המפורסמים בחשיבות רואים שמדות הציקנות משוכחת זהלא תראה המקום יצילך בכמה מקומות שיבה החכם את הנדיב. במקום אחד אמר כי הנדיב הגיעו נדיבתו אל מעלות רבות מן הגדולה בעולם הזה וכבא כמו שאמר (פסלי י"ק י"ו) מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחני בעולם הזה מפני קרבתו אל הטלכים בעבור שהיא נותן להם מתננה ושולח להם מנחות ובעולם הבא מי שגיע אליו מן הגמול הטוב והנעם מפני עבודתו ארז אלהיו בממונו במעשר ובצדקה וכמעשים טובים וכמו שאמר לכן אחלק לו ברכים ומפני שהיו מדות אברהם אבינו עליו השלום הנדיבות והחסד נודע בהם ונתיחסו אליו וכבר נזכר לו בספר התורה בכמה מקומות וכן הוא ענין פירוש ותלים פ"ז י"ג נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם הזאת המדה משוכחת מפני שמתייבט

הכבוד וכמו שאמר (פסלי י"ט ו') רבים יחלו פני נדיב וכל הרע לאיש מתן וכה יהיה ראוי לשבח בני אדם כשהוא נותן ומשכחים אותו על כך אך הענין המגונה שבמדה הזאת הוא שיפקיר האדם את ממונו בדבר שאין צריך אליו ומתנהג בו מנהג שאינו טוב כמי שמפור בענין התאוה ומתמכר בהשגות ההנאות והו הפקר ואינו ממעלות המשכילים ולא מגדולתם. ומטה שצריך המשכיל לדעתו כי המתן במקום הראוי לו מטמון ספון אינו אוכז עם אריכות הזמן אך הוא עומד כל הימיו והיא בונת שלמה החכם ע"ה (קהלת י"א א') שלא לחסך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו ופשט הפסוק מצוה על הנדיבות שיהיה מתנהג ועושה חסד כי מי שזרע חסד יקצר תבואתו ומי שהוא נוהג במדה החשובה הזאת לא יחסר כל לעולם אך הולך ומוסיף כפלים רבים וכמו שאמר (פסלי כ"ה כ"ו) נותן לרש אין מחסור. ואמר דוד ע"ה באנשי הנדיבות והחסד (תלים קיג ז') פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד ומדה תאמר על מדה חשובה כזאת שהיא הלואה אצל הבורא ותעלה שמו כמו שאמר (פסלי י"ט י"ו) מלוה יי' חונן דל ואמרו עשה חסד למי שהוא ראוי לו ולמי שאינו ראוי לו למי שראוי לו יהיה במקומו ולמי שאין ראוי לו תהיה אתה ראוי לעשותו ואמרו בנדיבות מן המדות החשובות לתת לשואל. ובספר הקוטי. דע כי הזריזות להתיישב בכל הענינים והטוב שכמו שתעייך בו עת שתתן ותמנע עת שתעשה ותאמר כי המתנה טוב מן המניעה אחר המתנה והנדיבה וטוב שתתאחר לעשות ובשתחל תעשה מיד משתקדים לעשות ותאחר להשלים ודע כי יותר אהיה קרוב לעשות מה שלא תאמר משאתה קרוב לומר מה שאהיה אינך עושה על כן הזהר בדברך שלא תמהר בדברך כדבר שאהיה ירא שלא תוכל לעשותו ויפה דברך ומעשיך כצדק.

השער השני.

מן החלק החמישי. והוא שער שמונה עשר מן הספר נדבר בו על מדה הציקנות.

רפואתה.

דע כי המדה הזאת מדה מגונה למאוד אין ברוב המדות המגונות מגונה ממנה מפני שהמפקיר את ממונו אע"פ שהוא מגונה יהיה נהנה מהנאותיו ושכח בני אדם. ואין זה עולה לו כי אם הגנות והשם רע ואיננו מניע אל שום הנאה ואין הציקנות ממדת החשובים וראוי למי שהוא מן החשובים שיתרחק מן המדה הזאת ולא יתנהג בה בשום ענין. ועל דעת כל החכמים כי אין חשיבות עם הכילות ולא

אמונה עם הכצע. ומי שהוא במדה הזאת כבר נואש משם טוב ומזכר טוב וכמו שנאמר (ישעיה ל"ג ק') ולא יאמר עוד לנבל נדיב ולכילי לא יאמר שוע וזה דומה למה שאמר נכר שפוטל א"כ"ה י"ח ולקחתי את לחמי ואת מימי וכבר ידעת מה היתה אחריתו ואין במדה הזאת שום טובה אלא ששמור אדם את אשר לו אם מעט אם הרבה ולא יפקירהו ויתנהג כה המדה הבינונית ולא יהיה בא כרוב שמירתו לידי הכצע כי איננו ממדות החשובים ואמר החכם במדרש הכלילי מונע בר יקבוהו לאום ובהפך זה נאמר (משלי י"ח כ"ו) וברכה לראש משביר פשט המאמר והענין בנסתר בו בחכמה ואין ראוי למשכיל שיהיה כילי בחכמתו כי אין החכמה חסירה בעבור לימודה כמו שהאש אינה נכבית בעבור שמדליקין ממנה הנר ומן המוסר הטוב בתקנת המדה הזאת שירגיל את עצמו להתנדב על הקרובים עד שידלג לאט עם הרחוקים עד שירגיל במדת הנדבות בעזרת הכורא.

השער השלישי.

מן החלק החמישי. והוא שער תשעה עשר מן הספר נדבר בו על מדת הנבורה.

גבורה.

מי שנבר על מזגו מכני אדם טבע הדם יש לו לכ גדול ונדיו מלאים וזרועותיו ארוכים ברוב הענינים תמצאהו בעל גבורה. כל שכן אם יהיה רגיל עם זה כמלחמה והמדה הזאת משוכחת כשהיא במקומה ובעתה וכפי מה שהוא משער הצלחו ממה שיכנס בו ואם היא יוצא מן הדרך השוה הנכונה עד שישליך עצמו למקום הסכנה הגמורה והמיתה זו מדת השגעון והיא מדה מגונה. ובאלה השתי מדות אמר החכם (משלי כ"ד י"ד) אשרי אדם טפחוד תמיד ומקשה לכו יפול ברעה. אך האנשים הגדולים הנזכרים במדה הזאת היו להם אותות עליונות הראו בהן הכח ההוא כיהושע ושמשון וגרעון ושאל ודוד ויהונתן ויואב והדומה להם אשר היו כמותם אשר נראתה מדת הגבורה בהם והיו משוכחין בעבורה ובהפך זה מי שנראתה בו מדת המורד והעונה ולא ישתכחו עליה כאשר אני עתיד לזכרם בשער הסמך הזה.

ארסעו. ספר המדות.

וראוי להתנהג במדה הזאת בעבודת האלקים אשר ידעת משה רבינו ע"ה כשפרע מן העם באומרו (שמות ל"ג) שימו איש חרבו על ירכו. וכאשר ידערת מפנחס בענין קנאותו כמו שנאמר

(נמלני כ"ה) ויבא פנחס בן אלעזר ויקם מתוך העדרה ויקח רומח בידו. וככל עת היתה המדה הזאת רוצה לומר מדת הגבורה נכרת מנפשות האנשים האלופים הגבורים וממה שנאמר על הגבורה שיר וממה שאמרו הפילוסופים בהרבאות יוסיפו לך חיים. והיו הערכיים קוראים לגבור מלקה וממה שאמר המשורר בגבורה. וצריך המשכיל שיתנהג במדה הזאת המנהג השווה כדי שלא יקרא משוגע ויתנהג בה על דרך הטובה והישרה ואמר אין הגבור נודע אלא בעת הקדוה ואמרו הפילוסופים גדר הגבור האומץ והישוב כפי מה שיתחייב בחכמה והאמרו שתסכול מה שתאהב ומה שתשנא ומן הגבורה העקשורת מרביר השקר והתמדה על השוא וסכל היגיעה כי זאת סמרות החיות הרעות אך הגבורה שיסכול האדם על האמת ושימשול בתאותו עד שיהיה אצלו הטות על דרך הטובה אשר ימצאנה אחרי כן טוב מן החיים על שכנגדה מן הרע אשר גלה אותו מן החכמה ובספר הקוטי בגבורה הגבורה מנפש החשובה לעומת הכח מן הגוף.

השער הרביעי.

מן החלק החמישי. והוא שער העשרים מן הספר נדבר בו על מדת המורד.

עורך תשלח כפסוק הפקודות. גורמת תלמים רעים ונלמנים.

המדה הזאת יותר נמצאה בנפשות הפחותות הדלות הנמכורות והיא מדת מגונה וצריך המשכיל לזהר ממנה ואל ירגיל בה וישתדל להרחיקה מנפשו ולהסירנה מעליו מפני שאינה מביאה שום תועלת אבל היא מביאה נזות להשם וגורמת הפחיתות וגריעות והאנשים החשובים בעלי הלכבוד הם מאוסים ונעולים אחר שמשתמשים בכח הכרתם וחבונתם כדרכי הנהגתה במקומות אשר תהיה בהם גורמת להצלה מן הסכנות הגדולות ומסעיפי המדה הזאת העצלה אשר הזכרנו כבר. וכבר ידעת מה שנאמר בה מן הגנור והחרפה. ומה שאמר שלמה החכם עליו השלום (מזלי י"ט) טמן עצל ידו בצלחת גם אל פיה לא ישיבנה טמן עצל ידו בצלחת נלאה לחשיבה אל פיו זה תכלית החכמה והגנות (סס כ"ו ט"ו) והדבר הידוע מן העצל ורך הלכב שהוא אומר לא אלך מעיר אל עיר מפני פחד הלסטים והחיות כמו שנאמר (סס י"ג) אמר עצל ארי כחויך בתוך רחובות ארצח ולא אתעסק בסחורה שלא אפסיד ושלא אתענה ושלא אחלה ולא אתן צדקה שלא אורש והדומה לזה מן הדברים המביאים לידי הבטחה עד שלא יתכן לו שום מעשה תאוה אך הוא שוקט ויושב במקומו ואינו זו ממטתו כמו שנאמר (סס כ"ו) הדלת תסוב על צירה

תקון מדות הנפש

לז

ועצל על מטתו ואין האדם המשכיל צריך להגביר המדה הזאת ולא להתנהג בה שלא יהיה נודע בה ויהיה כמו שחושב בלבי שיהיה קודם שימלאו ימיו והדומה לזה אך בענין שאי אפשר להנצל ממנו או ישים בו את עצמו הדין עמו שיראה בו מאת המורד והעצלה כמו שאמר על אדם אחד שרצה המלך לשלחו במקום סכנה ומאן ללכת וחרפו המלך אמר לו טוב שתחרפני ואני חי משתהלל ואני מת ואני רואה המדה הזאת מתנהגים בה אנשי התענוג והמנוחה בעולם ושאר בני אדם ולא יבינו כי המנוחה עצמה לא תגיע להם אלא אחר הטורח הגדול ותקון העסקים והענינים שהם צריכים לזוהר וכמו שאמר הכתוב (סס כ"ד) הכן בחוץ מלאכתך ועתה כשרה לך אך המנוחה הגורמת כלל ענינים העצלה והמורד וכבר ידעת מה שקרה להאדם העצל עד שיהיה חסר מכל תקנותיו ומעלותיו כאשר יפגעהו פגע כמו שאמר (סס ל"ג ל"ג) מעט שנות מעט תנומות מעט חבוק ידים לשכב וכא כמהלך רישוד ומחסורו כמיש מגן ועוד כי המדה הזאת גורמת חלאים ומדוים גדולים ורכים כמו הכוכב והנפח בגיד הנשה וחולי המזג (?) וחלי הכבד והדומה לאלה מן החליים אשר יקרו ממעוט הכח המעכר עד שיהיה לו המדה הזאת שלא יוכל להעתיק מטנה ויהשב שכנגדו מר מגונה כל שכן אם יודמן לעצל מזג הליחה עם ימי הזקנה כי הם יוסיפו לו כוכב ועצלה המקום יצילנו מן המדות המגונות וידריכנו בדרך הטובה והישרה אמן.

והחבונן במדות הנפשות
כל דברי גבורות ותלפזות
מריחים ואשפר ואשישורה
עלה אל מעלת רוחות קדושות
ולכעוס ענות רכזות וקשות
עשות ועזוב ועחבבר וקהשות
וההירי שלאנן מכל רגשות
אחיד לך באור וחסות.

עזוב מדות ישנות ותחדשות
ובהם תמצא דעת קדושים
ובית מדות קנה נא ועליות
ומדות נפשך פונן ובהם ת
ודע עת לאהוב ושנא ורצות
ועת לחת ולמנוע ועת ל
ואן תשבון מנוחות שאננות
ותמצא חן ושכל טוב וכל ת

חס ונשלם.

רשימה מספרים אשר יצאו מכית הרפום החדש דפה:

ספר מסלת ישרים להרב הגדול רמח"ל זצ"ל עם מאמר עין
חיים כסופו על נייר טוב ואותיות מרוכעות בהנהגה מדויקת
מאוד כאשר נדפס בלייפציג.

הגדה של פסח עם פירוש הרב המגיד מדובנא ז"ל על נייר
טוב מחוקן ומהודר מאד על שמינית בויגן.

ספר קדמות היהודים נגד אפיון מאת יוסף בן מחתיהו
הכהן מירושלים עם הערות יקרות, ספר קדמון ויקר ערך מאד
ג"כ על שמינית בויגן.

ספר חיי אדם בו נקבצו באו כסדר נכון כל המצות אשר יעשה
אותם איש ישראל כל ימי חלדו וחי בהם עשהו הרב המאוה"ג
המפורסם כמהור"ר אברהם דאנציג ז"ל מו"צ דווילנא כעמ"ח ספר
חכמת אדם ובינת אדם, נדפס כהדר ויופי כאותיות חדשות
ועל נייר טוב בהנהגה מדויקת מאד ונאספו בו דברים הרבה אשר
נחסרו מהספר הנכבד הזה כדפוסים הראשונים.

המגיד, מכתב עתי מגיד חדשות ונצורות מכל הנעשה והנשמע
בתכל ככלל וכל הנוגע לבני ישראל בפרט, בשפת עברית

צחה וקלה, יוצא לאור בכל שבוע ע"י הרב החכם המפורסם כו'
וכו' כמהור"ר **אליעזר ליפמאן זילבערמאן שליט"א** רב
לעדת ישראל בעיר ליק בפוזנא. המכתב היקר הזה יוצא מדפוס
מדי שבוע בשבוע זה שנה שלישית.

ספר כספי ישראל בו יסופר מאחינו בני ישראל הנפוצים
בארצות אסיה ואפריקה, מצבם המדיני והמוסרי, מדותיהם

דעותיהם ומנהגיהם, טובם ועשרם, ענים ומרודיהם, דבר לא נעדר,
ככל אשר ראה בעיניו והתבונן על כל דרכיהם במסעותיו זה שנים
רבות בארצות הקדם, הנוסע המפורסם. כימינו אלה כהר"ר ישראל
בן יוסף בנימין, מחושבי פאלטישעני בארץ מאלדווא, וכתב על
ספר כלשונית צרפת, אשכנז ואנגליה, ועתה נעתק לשפת עברית
מאת **דוד גארדאן**.

הספרים הנזכרים וגם המגיד משנה ראשונה ושניה גם שאר
ספרים מדפוסים אחרים נבחרים ויוען, רעדעלהיים, ק"ב וכו' יוכל כל
החפץ לקנותם להשיגם כפה במקת השיה.